

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Institut mezioborových studií Brno

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Brno 2010

Bc. Michal Petráš

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno

Šikana na druhém stupni základních škol

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce:
doc. Ing. Antonín Řehoř, CSc.

Vypracoval:
Bc. Michal Petráš

Brno 2010

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma: „Šikana na druhém stupni základních škol“ zpracoval samostatně a uvedl jsem všechny použité prameny.

Elektronická a tištěná verze diplomové práce jsou totožné.

Brno 2. 2. 2010

.....
Bc. Michal Petráš

Poděkování

Chtěl bych poděkovat vedoucímu své diplomové práce doc. Ing. Antonínu Řehořovi, CSc. za čas, který mi věnoval při konzultacích, a za jeho náměty a připomínky.

Poděkovat chci též své rodině za velkou trpělivost a podporu.

Bc. Michal Petráš

OBSAH

Úvod	2
I. Teoretická část	
1. Šikana	4
1.1 Pojetí, definice šikany	4
1.2 Šikana ve škole	7
1.3 Trojrozměrný pohled na šikanu	8
1.4 Příčiny šikany	11
1.5 Protagonisté šikany	13
1.6 Důsledky šikany	21
2. Řešení šikany	23
2.1 Následky šikany	23
2.2 Řešení a vyšetřování šikany	26
2.3 Postupy rodičů na řešení šikany	35
2.4 Náprava a potrestání	39
3. Prevence šikany	43
3.1 Prevence šikany	45
3.2 Spolupráce školy s dalšími institucemi	47
II. Praktická část	
4. Průzkum šikany ve škole	51
4.1 Organizace a realizace průzkumu	51
4.2 Analýza a shrnutí výsledků	56
4.3 Závěr průzkumného šetření	66
Závěr	71
Resumé	73
Anotace	74
Seznam literatury	75
Přílohy	78

Úvod

Jako téma své diplomové práce jsem si vybral „Šikana na druhém stupni základních škol“. Pokusil jsem se definovat nejen šikanu, ale i její stadia a formy, protože může mít mnoho podob, a to od fyzického násilí, například bití, kopání, přes psychickou podobu jako je vyhrožování, vydírání až po tzv. kyberšikanu, což je počítačová šikana, která zneužívá svobodu internetu a další moderní technologie, jako je např. mobilní telefon. Šikana nemusí být zpočátku ani zaznamenaná. Do roku 1989 byla šikana na školách zcela tabuizována, neznamená to však, že neexistovala.

Výskyt šikanování nemůžeme spojovat pouze se školním prostředím. Příčinu agrese našich dětí je třeba hledat také v jejich rodinném prostředí a způsobu výchovy. Míra agrese rovněž souvisí se společenskými vlivy současné společnosti. Významným kritériem se staly peníze, s nimi spojená moc, a konzumní život. Ten, kdo má bohatství a ovládá druhé, je považován za kladný vzor mnoha lidí. Honba za úspěchem a materiálním zajištěním posunula pomyslný žebříček mravních hodnot. Běžnou normou se stalo využívání slabších ve vlastní prospěch.

Od škol se v současnosti očekává, že budou v boji se šikanou prosazovat jasné zásady a uplatňovat konkrétní program. Je tedy nezbytné zaměřit se na její prevenci a budování příznivého klimatu. Nutný je i jednotný přístup celé školy, spolupráce s rodiči a odborníky na problematiku šikanování. Šikana je velmi závažné téma, které se dotýká celé naší společnosti.

Cílem diplomové práce je upozornit na problematiku šikany na základních školách, popsání problému a provedení průzkumu šikany. Zkoumá atmosféru v třídních kolektivech, závislost šikanování

na pohlaví, rozdíly šikany mezi děvčaty a chlapci, a také na koho se žáci obrátí s uvedeným problémem.

Diplomová práce je obsahově členěna na teoretickou a praktickou část, celkem má čtyři kapitoly. Teoretická část odhaluje problematiku šikany a šikanování v dostupné odborné literatuře. Charakterizuje tento jev, popisuje jeho příčiny, upozorňuje na důsledky šikanování. Zabývá se diagnostikou, strategií vyšetřování, prevencí a řešením šikanování dětí a mládeže ve školách.

Praktické části provedu průzkum šikany mezi školními dětmi na základní škole. Zkoumá atmosféru v třídních kolektivech, závislost šikanování na pohlaví, rozdíly šikany mezi děvčaty a chlapci, vývojové stupně šikanování, uplatňování speciálně pedagogických zásad u učitelů a také zda se žáci obrátí se šikanou spíše na rodiče, než na učitele.

I. Teoretická část

1. Šikana

V následující kapitole se budu zabývat co je to šikana, definicí, šikanou ve škole, stádiu procesu vývoje šikany, příčinami šikany. Dále agresorem, obětí a důsledky šikany.

1. 1 Pojetí, definice šikany

Při studiu odborné literatury nacházíme velké množství definic šikany či šikanování. Násilí a agresi považujeme za příbuzné pojmy. Chápeme je jako abstraktní slova vyjadřující záměrné chování, jehož cílem je někomu ublížit. Pojem šikana zavedl pražský psychiatr Petr Příhoda, který jako první u nás před listopadem 1989 veřejně promluvil o tom, o čem mnozí věděli, ale mlčeli, protože to bylo tabu. Slovo šikana pochází z francouzského slova chicane, což znamená zlomyslné obtěžování, týrání, sužování a pronásledování.

Nejoficiálnější definici šikany obsahuje metodický pokyn MŠMT: „Šikanování je jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit jedinci, ohrozit nebo zastrašovat jiného žáka, případně skupinu žáků. Je to cílené a obvykle opakované užití násilí jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit. Zahrnuje jak fyzické útoky v podobě bití, vydírání, loupeží, poškozování věcí druhé osoby, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování. Může mít i formu sexuálního obtěžování až zneužívání. Šikana se projevuje i v nepřímé

podobě jako nápadné přehlížení a ignorování žáka či žáků třídní nebo jinou skupinou spolužáků.“¹

Podle Říčana,² šikana je, když jedno dítě říká jinému dítěti ošklivé a nepříjemné věci, bije je, kope, vyhrožuje mu, zamyká je v místnosti a podobně. Tyto incidenty se mohou často opakovat a pro šikanované dítě je obtížné, aby se samo ubránilo. Jako šikanování mohou být označeny také opakované posměšky nebo ošklivé poznámky o rodině. Jako šikanování však obvykle neoznačujeme občasnou rvačku nebo hádku přibližně stejně fyzicky vybavených soupeřů.

Jde o nerovný vztah mezi aktéry. Elliottová³ uvádí, že šikana nabývá mnoho forem. Ve verbálním smyslu jde o slovní urážky, které mají na děti devastující vliv. Ve fyzickém smyslu může znamenat jen strkání, ale i šťouchání, bití, kopání, postrkávání do nějakého dítěte, až po údery nějakým předmětem. Green – Gotter⁴ zdůrazňuje, že šikana je hrubou manipulací, při níž se někdo jiný snaží ovládnout vaše cítění, chování a myšlení, a to bez vašeho svolení. Manipulátoři se snaží ovládat někoho, koho mají rádi, obdivují ho nebo se ho bojí. Jednají z pocitu vlastní nejistoty.

Manipulátor se stává agresorem, zasadí oběti skutečnou ránu, oběť je deprimovaná a cítí se velmi špatně. Manipulace se vyskytuje téměř všude, v mnoha podobách a rozměrech, nezávisle na věku, pohlaví nebo rase. Manipulace se v naší společnosti velmi rozmáhá. Jsme svědky rostoucího násilí, stupňovaného pomocí strachu. Manipulace ničí otevřenou komunikaci a důvěru.

Nebezpečnost působení šikany spočívá zvláště v závažnosti, dlouhodobosti a nezřídka v celoživotních následcích na duševním a tělesném zdraví. Podle Koláře⁵ školní šikanování chápeme

¹ Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy č. 28 275/2000-22, k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení.

² ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. 1. vyd. Praha: Portál, 1995, s. 26.

³ ELLIOTTOVÁ, M. *Jak ochránit své dítě*. 1. vyd. Praha: Portál, 1995, s. 83.

⁴ GREEN, G., H., GOTTER, C. *Přestaňte být manipulováni*. Praha: Pragma, 2000, s. 8-22.

⁵ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. 2. vyd. Praha: Portál, 2005, s.17-24.

jako úmyslné, většinou opakované týrání jednoho nebo více žáků, kteří zotročují spolužáka či spolužáky a používají k tomu agresi.

Agresivita je každé záměrné jednání, jehož motivem je otevřenou nebo symbolickou formou způsobit někomu nebo něčemu škodu, křivdu anebo bolest. Antier⁶ uvádí, že agresivita je součástí lidské přirozenosti. Hraje velkou úlohu ve vývoji dítěte. Vnitřní prudkost dodává dítěti energii a motivaci, jež jsou nezbytné k sebezpřekonávání. Podporuje úspěch, jestliže zůstane v mezích, které dítě kontroluje. Úkolem výchovy není tedy agresivitu zcela odstranit, ale usměrnit ji, aby bylo možné mobilizovat tuto energii pro dosažení pozitivních cílů jak pro sebe, tak pro ostatní. Bendl⁷ uvádí, že šikana je projevem zneužití vlastního postavení nebo určitých osobních, zejména fyzických dispozic. Pro šikana je typický nepoměr sil mezi jejími aktéry, tzn. převaha agresora nad obětí - asymetrická agrese. Jejím důsledkem je poškození druhé osoby.

„Šikanování – fyzické, psychické či kombinované ponižování až týrání žáků obvykle jinými žáky, vzácněji dospělými. Probíhá buď v individuálně, nebo ve skupině. Iniciátory šikanování bývají žáci vyšších ročníků, žáci starší, fyzicky vyspělejší, žáci osobnostně či sociálně narušení.“⁸

„Šikanování - jeden nebo více žáků úmyslně, většinou opakovaně týrá a zotročuje spolužáka či spolužáky a používá k tomu agresi a manipulaci.“⁹

Všechny definice se snaží vyjádřit podstatný znak šikanování a tím je cílené ubližování jedinci či skupině.

⁶ ANTIER, E. *Agresivita dětí*. 1. vyd. Praha: Portál, 2004. s. 9.

⁷ BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV nakladatelství, 2003. s. 25.

⁸ PRŮCHA, J. WALTEROVÁ, E. MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. 2. vyd. Praha: Portál, 1998, s. 247.

⁹ KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování ve školách*. 1. vyd. Praha: Portál, 1997, s. 20.

1. 2 Šikana ve škole

Šikana ve škole je zřejmě stejně stará jako škola sama, neboť vždy docházelo k přestupkům, že „silnější“ ubližovali „slabším“. Školní šikana vůbec není záležitostí poslední doby, k projevům šikanování docházelo již v dobách dávno minulých.¹⁰

Šikana patří mezi nejzávažnější negativní jevy v současné škole ale i ve společnosti. Jedná se o komplexní problém psychologický, sociologický a mravní. Ve své zárodečné formě se šikanování vyskytuje prakticky na všech školách. Školy, které tvrdí, že se u nich šikana nevyskytuje, buď nevědí, co se tím pojmem rozumí, nebo nemluví pravdu. O tom, že na českých základních školách existují velké problémy s chováním žáků, svědčí kromě kazuistik, permanentních stížností učitelů na nekázeň a agresivitu žáků ve školách i výsledky rozsáhlejších výzkumů. Nelichotivou kázeňskou situaci na školách i mimo ní odrážejí titulky novinových článků a v poslední době případy uváděné v televizních zprávách. Upozorňují na agresivní chování dětí a mládeže v České republice. Dalším důkazem neutěšené situace ve školách a školských zařízeních jsou oficiální výnosy (metodické pokyny, programy, projekty) Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR Bendl.¹¹

Agresi a násilí vidíme v současnosti všude kolem nás. Téměř denně jsme svědky agresivního a násilnického chování lidí. Problém násilí se ve škole těžko otevírá. Nasvědčuje tomu i skutečnost, že 1. celostátní konference „Školní šikanování“ se konala teprve v roce 2004 na Pedagogické fakultě UP v Olomouci.

Růst násilí ve školách potvrzují i nejnovější průzkumy agresivity. V druhé polovině roku 2001 proběhl první a poslední nenárodní výzkum

¹⁰ BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV nakladatelství, 2003. s. 197.

¹¹ BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV nakladatelství, 2003. s. 14-15.

výskytu šikanování na základních školách. Šetření ukázalo, že je v ČR šikanováno přibližně 41 % žáků. Výsledek koresponduje s mezinárodním výzkumem, který provedli naši přední výzkumníci v oblasti zdravotnictví. Prostřednictvím jejich metodiky zjistili, že oběti šikany se stává 36,8 % žáků. Empirické zkušenosti odborníků a dílčí výzkumná šetření nasvědčují, že nepříznivá situace je i na speciálních a středních školách.¹²

1.3 Trojrozměrný pohled na šikanu

Šikana jako nemocné chování

Přehled konkrétních typů a manipulací podle Koláře¹³

1. přímé a nepřímé
2. fyzické a verbální
3. aktivní a pasivní

Kombinací těchto tří dimenzí vznikne osm druhů šikanování. Díky této klasifikaci lze dobře postihnout odlišnosti u různých typů šikanování.

Fyzické přímé aktivní – útočníci oběť věší do smyčky, škrtní, kopou, fackují.

Fyzické aktivní nepřímé – kápo pošle nohsledy, aby oběť zbili, oběti jsou ničeny věci.

Fyzické pasivní přímé – agresor nedovolí oběti, aby si sedla do lavice (fyzické bránění oběti v dosahování cílů).

Fyzické pasivní nepřímé – agresor odmítne oběť na její požádání pustit ze třídy na záchod (odmítnutí splnění požadavků).

Verbální aktivní přímé – nadávání, urážení, zesměšňování.

Verbální aktivní nepřímé – rozšiřování pomluv, patří sem i tzv:

¹² KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. 2. vyd. Praha: Portál, 2005. s. 12-13.

¹³ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. s. 32.

symbolická agrese, která může být vyjádřena v kresbách, básních, apod.

Verbální pasivní přímé – neodpovídá na pozdrav, otázku, apod.

Verbální pasivní nepřímé – spolužáci se nezastanou oběti, je-li nespravedlivě obviněna z něčeho, co udělali její trýznitelé.

Šikana jako závislost

Jde o vzájemnou vazbu mezi agresorem a obětí. Termín tohoto nesvobodného, nesymetrického vztahu je určen převažující lidskou strategií: skrýt vlastní strach a zároveň využít strachu druhého. Tento princip diktuje rozdělení žáků ve většině skupin na silné a slabé. Na ty, kteří reagují silně a svůj strach skryjí tím, že ho vyvolají v těch druhých. A na ty slabé, kteří jsou strachem tak ohromeni, že ukážou všechny slabosti, které chtěli zakrýt. Vzniká mezi těmito skupinami žáků oboustranná a překvapivě trvalá vazba. Navzájem se potřebují.

Agresorovi to přináší pocit nadřazenosti a absolutní moci. Stupňování brutality agresora zpravidla v oběti rozpoutá sebezničující síly, které jdou na ruku mučiteli. Následkem může být až extrémní forma závislosti – identifikace s agresorem: oběť považuje agresora za kamaráda a obdivuje ho. Poslouchá ho na slovo a odezírá, co má udělat. *Pedagogové se nesmějí nechat zmást a přijmout vnější zdání, že si oběť za všechno může sama. To, že je někdo slabý, není žádná vina. Rozhodně nikdo nemá právo fyzicky ani psychicky týrat druhého člověka.*¹⁴

Šikana jako porucha vztahů ve skupině

Šikanování není nikdy pouze záležitostí agresora a oběti. V tomto smyslu je šikanování vždy těžkou poruchou vztahů skupinového organismu, který podlehl infekci. Vztahy při šikaně mají svoji vnitřní

¹⁴ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. s. 33-35. KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování ve školách*. 1. vyd. Praha: Portál, 1997. s. 25-26.

dynamiku a svůj zákonitý vývoj. Směřují od zárodečné podoby k nejvyššímu stupni ničení pozitivních vztahů mezi členy skupiny.¹⁵

Lovasová¹⁶ uvádí popis jednotlivých stadií procesu vývoje šikany.

1. Ostrakizmus – v počátečním a nejmírnějším stadiu se jedná zejména o izolaci postiženého jednotlivce. Dítě – oběť nemá žádné kamarády a nikdo jej nebere vážně. Komunikace probíhá převážně znevažujícím způsobem. Oběť je zesměšňována, má hanlivou přezdívku apod. Na její účet se dále konají různé „přátelské“ legrácky a vtípky, a když se ohradí, je jí vytknuto, že nerozumí legraci a nemá smysl pro humor.

2. Přitvrzování manipulace - agresor mapuje situaci a testuje, kam až může zajít. Zkouší takzvaně přitvrdit a manipulace nabývá podoby tělesných útoků. Posléze agresor zjišťuje, že mu toto jednání přináší nejen pocit uspokojení, ale i obdiv a respekt ostatních dětí, což jej samozřejmě dále povzbuzuje.

3. Nukleový základ - ve třetím stadiu se sympatizující jedinci spojí a vytvoří společnou strategii výběru obětí. Šikanování tak nabývá na organizovanosti. Rozdělení rolí je již pevné, a pokud se nyní nevytvoří silná pozitivní podskupina, jsou vytvořeny předpoklady pro to, aby se šikanování stalo normou celé skupiny.

4. Mlčící většina - ve čtvrtém stadiu dochází k přijetí norem agresorů a chování této skupiny se stává zákonem pro ostatní děti, které je ze strachu poslouchají, případně přisluhují. Sílí tlak ke konformitě na dosud neangažované členy skupiny, kteří se nakonec většinou aktivně zapojují. Hlavní roli hraje samozřejmě strach, že pokud by zůstali stranou, mohli by na sebe upoutat pozornost agresorů a dostat se tak do pozice obětí.

5. Dokonalá šikana - šikana je nyní předmětem zábavy pro celou skupinu, která dokonce agresory za pobavení odměňuje potleskem. V tomto stadiu lze pozorovat psychickou manipulaci ve velmi

¹⁵ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. s. 35. KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování ve školách*. 1. vyd. Praha: Portál, 1997. s. 26-27.

¹⁶ LOVASOVÁ, L. *Šikana*. Praha: Sdružení Linka bezpečí, 2005. s. 7-8.

propracované podobě. Kupříkladu je-li oběť vyvolána k tabuli, již při prvních slovech třída propuká ve smích. To se logicky projeví ve výkonu dítěte u tabule a špatná známka na sebe nenechá dlouho čekat. Očekávání třídy je tak vrchovatě naplněno. Psychické rozpoložení přihlížejících se podobá rozpoložení obecnstva římských cirků při gladiátorských zápasech. Tomu nezřídka napomáhá i pedagog, který v neuvědomělé snaze zavděčit se třídě oběť sám ironizuje. Na úkor oběti se dále spřádají nejrůznější intriky, dochází ke stálému nárůstu a zdokonalování násilí.

Je třeba si uvědomit, že rozdělení do pěti vývojových stádií se používá především z didaktických důvodů. V praxi není možné vysledovat a určit přesné hranice mezi jednotlivými stádii, protože ta v sebe různě rychle přecházejí, překrývají se a splývají.

Znalost vývoje šikanování nám umožňuje respektovat stupně obtížnosti léčby, diferencovat pomoc a promyšleně volit diagnostické a terapeutické postupy.

1. 4 Příčiny šikany

Během analýzy příčin při své práci jsem dospěl k názoru, že tyto lze rozdělit na příčiny zjevné, které jsou zřejmé na první pohled a na příčiny skryté, kdy je třeba jít do hloubky a odkrýt celý problém.

Pokusím se uvést několik příčin, se kterými se můžeme setkat nejčastěji:

- **citová deprivace žáka**

jedním ze zdrojů agresivního a násilného chování ve školách je citová deprivace žáků, tedy stav, kdy děti mají neuspokojeny potřeby bezpečí, lásky, opory a ochrany. Tento stav u nich vyvolává tendenci k náhradnímu uspokojování potřeb,

- **úzkost, napětí, strach**

úzkost a agrese jsou u násilného chování žáků ve školách dvě strany jedné mince. Děti, které jsou ve stálém napětí a zažívají permanentní úzkost, se často chovají velmi agresivně. Bijí ty spolužáky, kteří jim takové chování vůči sobě dovolí. Neumí navázat pevné přátelské vztahy,

- **výbušný temperament**

zdrojem agrese a násilí ve školách může být i temperament žáka, který se nesocializovaně uvolňuje k prosazení okamžitých cílů,

- **osobnostní charakteristiky žáka**

žáci, kteří se chovají agresivně a používají násilí, jsou častěji nejistí, zakomplexovaní, se sníženou sebeúctou, lhostejně naladěni, s nízkým sebehodnocením ve vztahu ke školním výsledkům, mají nižší úroveň prosociálních tendencí a slabší komunikační dovednosti. Často jsou to žáci odmítání skupinou nebo děti izolované, příp. i žáci velmi vlivní, ovšem s nízkou oblíbeností mezi spolužáky, kteří mají často negativní vliv na třídu a morálně ji rozvracejí,

- **nuda nebo touha po stále silnějším, více vzrušujícím zážitcích**

Také nuda nebo touha po intenzivních zážitcích a zkušenostech a po senzacích může být jedním ze zdrojů násilí,

- **snaha chovat se jako „chlap“**

také představa, že má působit mužně, bývá někdy skrytou příčinou agresivity žáka a jeho tendence chovat se násilnický,

- **výchovné přístupy rodičů**

výchova a výchovné přístupy rodičů patří mezi nejvýznamnější vlivy dětské agresivity a násilí páchaného ve školním prostředí. Zkušenosti ve škole také potvrdily, že agresivní chování dětí výrazně podmiňuje zejména příliš benevolentní či rozmazlující výchova. Zdrojem agresivity může být také další forma výchovy – příliš přísná, autokratická výchova, když se dítě za všechno trestá, a to fyzicky nebo i psychicky,

- **výchovné a vyučovací styly učitelů a způsoby, jakými učitelé projevují svou autoritu**

násilné a agresivní chování ve třídě mezi žáky vzniká i tehdy, když si sám učitel, zejména třídní učitel, nevšímá šikanování ve třídě, hned v zárodku neřeší agresivní a šikanující chování některých žáků a drobné i větší konflikty, nebo dokonce tyto projevy žáků podporuje, když vždy souhlasí s názorem většiny žáků, aby si u nich zvýšil popularitu a oblibu.

Na to, aby se násilné a antisociální chování projevilo, je potřebná určitá konstalace většího množství uvedených faktorů a jakýsi spouštěcí podnět. Může to být ve škole např. těžká písemka, nepřátelský postoj jiných žáků, nespravedlivé hodnocení a klasifikace učitele, vyzdvihování schopností pouze některých žáků, příchod nového učitele nebo nového žáka do třídy.¹⁷

1. 5 Protagonisté šikany

„Kdo respektuje hranice jiných lidí, má potíže pochopit, kde začíná a končí on sám, kde jsou jeho vlastní hranice.“¹⁸

Agresoři

Kolář¹⁹ uvádí, že agresoři – iniciátoři byli vždy ti „silní“ alespoň v dané skupinové konstelaci. Uměli svůj strach skrývat a zneužívat strachu jiných. Zápas spojené s rizikem v nich vyvolávaly euforii, která přehlušovala vnitřní neklid a strach. Byli zpravidla i fyzicky zdatní. Vždy se u nich dala zaregistrovat nápadná krutost – tedy skvělý pocit z utrpení a ponížení šikanované oběti a silná touha po moci.

¹⁷ GAJDOŠOVÁ, E., HERÉNYIOVÁ, G. *Rozvíjení emoční inteligence žáků*. 1. vyd. Praha: Portál, 2006, s. 211-215.

¹⁸ ERB, HELMUT, H. *Násilí ve škole a jak mu čelit*. 1. vyd. Praha: Amulet, 2000, s. 31.

¹⁹ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. 2. vyd. Praha: Portál, 2005. s. 85-87.

Krutost a touhu po moci lze považovat za hlavní hnací motor konání agresorů. Osobnosti agresorů byly duchovně a mravně nezralé. Souvislost lze vidět s častějším výskytem těžké citové deprivace nebo subdeprivace v rodině či náhradní rodinné výchově.

Typy iniciátorů šikanování

Kolář²⁰ z praktického diagnosticko-nápravného hlediska zaznamenal výskyt tří typů agresorů-iniciátorů šikanování.

1. typ – hrubý, primitivní, impulsivní, se silným energetickým přetlakem, kázeňskými problémy. Narušeným vztahem k autoritě, někdy zapojený do gangů páchajících trestnou činností.

Vnější forma šikanování

Šikanuje masivně, tvrdě a nelítostně, vyžaduje absolutní poslušnost, používá šikanování cíleně k zastrašování ostatních

Specifika rodinné výchovy

Častý výskyt agrese a brutality rodičů. Jako by agresori násilí vraceli nebo ho napodobovali.

2. typ – velmi slušný, kultivovaný, narcisticky šlechtěný, sevřený, zvýšeně úzkostný, někdy i se sadistickými tendencemi v sexuálním smyslu.

Vnější forma šikanování

Násilí a mučení je cílené a rafinované, děje se spíše ve skrytu, bez přítomnosti svědků.

Specifika rodinné výchovy

Časté uplatňování důsledného a náročného přístupu, někdy až vojenského drilu bez lásky.

3. typ – srandista, optimistický, dobrodružný, se značnou sebedůvěrou, výmluvný, nezřídka oblíbený a vlivný.

²⁰ KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování ve školách*. 1. vyd. Praha: Portál, 1997. s. 55-56.

Vnější forma šikanování

Šikanuje pro pobavení sebe i ostatních. Patrná snaha vypíchnout humorné a zábavné stránky.

Specifika rodinné výchovy

Nezaznamenal významnější specifika. Pouze v obecnější rovině je přítomna citová subdeprivace a absence duchovních a mravních hodnot v rovině.

Podle Bendla²¹ se agresorem stává obyčejně disharmonická osobnost. V mnoha případech pocházejí agresori z rodin, kde se buď otec, nebo matka dopouští fyzického nebo citového násilí. Tím, podle mechanismu nápodoby své děti učí, že agrese a násilí jsou vhodné prostředky, aby člověk dosáhl svého. V rodinách agresorů se často vyskytují i agresivní sourozenci. Posilující vliv na agresivní chování šikanistů má často negativní zkušenost z rodiny. Ukazuje se, že rodiče agresorů bývají tolerantnější k agresivnímu chování. Sami také často používají ve výchově tělesné tresty. Preferují násilné řešení problémů na úkor jiných způsobů vyrovnávání se s konflikty, spory a potížemi. Šikanujícím dětem se v rodině nedostává potřebného citového zázemí, mají zkušenosti s negativním postojem rodičů vůči vlastní osobě v podobě nezájmu, odmítání nebo dokonce nenávisli.

Tvrdí, že je rozšířený omyl, že agresor vždy trpí pocitu méněcennosti, které se snaží kompenzovat šikanováním. Zároveň ale připouští, že agresor může být osobností s nízkým sebeoceněním.

Oběti

Podle Říčana²² se obětí šikany může stát prakticky kdokoli. Šikana hrozí například dítěti, které přijde jako nové do sehraného kolektivu. Stane se předmětem nepřátelství pro nějakou přednost. Častěji se děti stávají terčem agrese pro nějaký handicap. Nejjednodušší a nejlogičtější riziko spočívá v tělesné slabosti a neobratnosti oběti při fyzickém

²¹ BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV nakladatelství, 2003. s. 43-44.

²² ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. 1. vyd. Praha: Portál, 1995, s. 34-38.

střetnutí. Patří sem i nedostatek půvabu, pohrdání skupiny vedoucí k šikaně může postihnout i dítě ze sociálně slabé rodiny, jehož rodiče nemají na oblečení, v němž by dítě bylo podle módy, ani na přiměřené kapesné. Pokud jde o psychické vlastnosti, bývá oběť šikany plachá, tichá a citlivá. Mívá nízké sebevědomí, považuje se za hloupou a nezajímavou pro ostatní, submisivně se podřizuje. Těžko se prosazuje mezi vrstevníky.

Z psychických znevýhodnění je nutné se zmínit o opožděném duševním vývoji. Jestliže se mentální postižení projevuje dezorientací v sociálních vztazích, naivitou, těžkopádností, závislostí a zvýšenou sugestibilitou, je velké nebezpečí, že takový žák bude zesměšňován, ponižován a později tvrdě šikanován. Obětí se snadno stává outsider třídy, dítě osamělé, bez kamarádů, neschopné zaujmout, poskytnout citovou odezvu. Dítě s protivným chováním, neschopné vzbudit a udržet si sympatie dětí a dospělých. Oběti mívají také odmítavý vztah k násilí. Část obětí šikany provokuje agresi svým útočným chováním, kterým ostatní děti dráždí. Zvláštní skupinu tvoří oběti, které jsou současně agresory.

Typologie obětí

Podle Koláře²³ existují

- oběti slabé s tělesným a psychickým handicapem,
- oběti silné a nahodilé,
- oběti deviantní a nekonformní,
- šikanování žáci s životním scénářem.

Dále rozlišuje oběti, které nemají ani jednoho kamaráda a jsou zcela izolované. Oběti, které mají alespoň jeden pozitivní opětovaný vztah.

²³ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. 2. vyd. Praha: Portál, 2005. s. 89.

Bendl²⁴ specifikuje oběti:

- pasivní oběti – bojácné, opatrné a uzavřené děti, často fyzicky slabé a těžko si hledají přátele, nemají dostatek dovedností a sebedůvěry, aby se dokázaly samy bránit,
- provokující oběti – schválně provokují, pošklebují se a posmívají, ale pokud jim druzí oplácejí stejnou mincí, hned si stěžují,
- účelové oběti – takové děti na sebe berou roli obětí, aby získaly uznání a popularitu,
- falešné oběti – jedná se o děti, které si přehnaně stěžují na ostatní, obvykle se jejich chování zaměřuje na získání pozornosti,
- útočníci – děti pronásledující druhé bez zjevného důvodu,
- útočníci-oběti – některé děti jsou v některých situacích oběťmi, v jiných zase naopak útočníky,
- úzkostní útočníci – jedná se o děti s nejnižší sebedůvěrou, obvykle mají rodinné nebo učební problémy.

Rozdíly mezi agresory a oběťmi z řad chlapců a dívek

Fontana²⁵ uvádí, že jeden z rozdílů mezi šikanou u chlapců a dívek spočívá v tom, že zatímco chlapci si někdy vybírají oběti z řad obou pohlaví, děvčata se převážně trýzní jen mezi sebou. Fontana vidí odlišnost rovněž v rozsahu šikanování u obou skupin. Nálezy potvrzují, že mezi šikanujícími je třikrát více chlapců než dívek. Přesto je autor ohledně tohoto tvrzení poněkud opatrný. Uvedená čísla mohou být zavádějící, neboť u dívek může být menší ochota šikanování přiznat. Další rozdíl se týká forem šikanování. Šikanování mezi dívkami bývá skrytější, jelikož spočívá spíše ve vylučování ze skupinových činností, ve všeobecném ignorování oběti a šíření pomluv než ve zjevném fyzickém násilí. Koukolník²⁶ v této souvislosti odkazuje na zahraniční studii, která zjistila, že již ve věku 3-5 let jsou chlapci častěji viktimizováni fyzicky (svým vrstevníkům slouží jako terč tělesného

²⁴ BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV nakladatelství, 2003. s. 41-42

²⁵ FONTANA, D. *Psychologie ve školní praxi*. Praha: Portál, 1997, s. 302.

²⁶ KOUKOLNÍK, F. *Život s deprivanty I. Zlo na každý den*. Praha: Galén, 2001, s. 248-249.

násilí), zatímco dívky jsou viktimizovány sociálně (např. vylučováním ze skupiny – ostrakizací).

Pokud se týká dalších případových rozdílů ve způsobech dívčího a chlapeckého šikanování, uvádí se, že dívky se vzájemně šikanují více kvůli tzv. školním láskám (přebírání kluků), což by nepřímo potvrzovalo názory týkající se lži a pomluv mezi osobami ženského pohlaví. Bendl²⁷ zjistil, že agresori – chlapci byli dětem méně sympatičtí než oběti. U dívek tomu bylo obráceně. Agresorky byly dětem sympatičtější než jejich oběti.

Souvisí to pravděpodobně s tím, že podoba šikanování se v případě chlapců a dívek liší, neboť přímá šikana je u dívek spojena s nepřímou, používající intriky. Antier²⁸ uvádí, že agresivita je spíše výsadou chlapců, kteří mají rádi hry plné násilí a jsou také mnohem častěji než dívky iniciátory trestných činů. Přesto pozorujeme, že agresivita dívek narůstá. Rodiče je nevědomky odmalička podporují. Dívky jsou vedeny k nové ženské identitě, směsici koketnosti a emancipace. Obecně lze u nich pozorovat výrazný vzestup slovní agresivity. Posléze k ní ve zvýšené míře přistupují i agresivní protispolečenské činy. Podle výsledků průzkumů násilí v televizi, videohry zcela rozvíjí agresivitu dětí, chlapci se přitom nechají ovlivnit víc než dívky.

Osobnost pedagoga

Pedagog musí sám sobě porozumět a znát své možnosti. Potřebuje umět reflektovat sám sebe i svůj vztah k žákům. Není-li tomu tak, potom na svých svěřencích a celé skupině páchá škody. Závažných nedostatků může být celá řada – morální nezralost, absence nadání pro pedagogickou práci, výrazná patologie, nedostatky v oblasti motivace a mravnosti, potřeba stavět se do role významné autority, která může ovládat, přikazovat, manipulovat a trestat, potřeba cítit

²⁷ BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV nakladatelství, 2003. s. 45-46.

²⁸ ANTIER, E. *Agresivita dětí*. 1. vyd. Praha: Portál, 2004. s. 73-75.

se nadřazení, malá důvěra až pocity méněcennosti. Osobnostně nevyzrálí pedagogové nejsou schopni vytvořit ve třídě atmosféru náklonnosti, vcítění, soucitu a porozumění. Takto zaměřený pedagog nepřímo, ale účinně podporuje ducha šikanování Kolář.²⁹

Rodina

Podle Říčana³⁰ další skupinou, která může odhalit šikanu, jsou rodiče. Stejně jako velká většina naší veřejnosti vědí rodiče školních dětí o šikaně málo a podceňují ji. Pokud je škola v rámci prevence o problému neinformuje a nevyzývá ke spolupráci, prostě na něj nemyslí. Neuvažují o tom, že by se mohl týkat jejich dětí. Rodiče agresorů se zpravidla vůbec nedovědí, že jejich dítě šikanuje jiné dítě, protože se s tím zřídka kdy pochlubí.

Někteří rodiče bývají vůči kritice školy arogantní, na obhajobu dítěte uvedou bez skrupulí cokoli, o čem si myslí, že by mohlo zapůsobit. Tak se vlastně stávají nepřímými účastníky šikany. Mohou také chování dítěte naopak uvítat jako projev ostrých loktů, se kterými se ve světě neztratí. Rodiče obětí se o šikaně dovědí častěji než rodiče agresorů, protože některé děti se doma se svým trápením svěří. Příznaky šikany jsou někdy tak zřejmé, že se rodiče dovtípí, oč jde. Někdy rodiče dítě utvrdí v tom, že se nemá bránit, aby agresory ještě více nerozduřilo. To není pro dítě žádné povzbuzení. Ve své bezradnosti mohou rodiče obvinít dítě, že si za to může samo, žádat od něho, aby si to vyřídilo samo. Pokud je to nad jeho síly, prohloubí se pocit nedostatečnosti a zůstává se svou úzkostí a bezradností samo.

Kolář³¹ při poradenské a psychoterapeutické práci zaznamenal některé nápadnosti jak v rodinách agresorů tak i obětí. Rodiny iniciátorů a aktivních účastníků šikanování významně selhávaly

²⁹ KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování ve školách*. 1. vyd. Praha: Portál, 1997. s. 61.

³⁰ ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. 1. vyd. Praha: Portál, 1995, s. 42-43.

³¹ KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování ve školách*. 1. vyd. Praha: Portál, 1997. s. 64-65.

v naplňování citových potřeb svých dětí. Většina agresorů projevovala známky citové deprivace nebo subdeprivace. Pro rodiny agresorů byla charakteristická absence duchovních a mravních hodnot. Ohled na slabé byl chápán jako zbytečná malichernost.

Nedostatky ve výchově měly určitá specifika:

- agresori se často setkávali s brutalitou a agresí rodičů, někdy to působilo, jako by násilí vraceli nebo ho napodobovali,
- menší, ale zřetelná podskupina agresorů byla vedena přísně a důsledně, vojenským drilem bez lásky.

U typických obětí byl zaregistrován častý výskyt nadměrně ochranné matky. Otec chyběl a v blízkosti nebyla žádná mužská postava. Určitou obměnou byly rodiny se silnou dominantní matkou a slabým, submisivním otcem, popřípadě otec chyběl a přítel matky se na výchově nepodílel. Další variantou byly neurotické rodiny, kde členové byli napadeni celkovou nejistotou, poruchami sebehodnocení a zvýšenou úzkostí. Některé oběti popisovaly své rodiče jako nepřátelské, tvrdé, kritické a znevažující jejich důstojnost.

Společnost

Kolář³² uvádí, že společnost dává lidem v nebyvalé míře svobodu k realizaci jejich sklonů. Vytváří prostor pro mnoho dobrých iniciativ, ale i pro konání zla. Zárodečné podoby šikanování jsou přítomny prakticky všude. Je to norma vztahů ve společnosti, kdy je běžné, že silnější využívá slabšího. Televize, počítačové hry a tiskoviny zahlcují mládež násilím. Ve většině předkládané produkci člověk nenalezne věrohodně zobrazený soucit, bolest, utrpení ani pocit viny. V neposlední řadě bujení epidemie posiluje malý zájem demokratické společnosti o šikanování. Zřejmě dosud nedozrály demokratické zpětnovazebné mechanismy, které by měly onemocnění jednoznačně odhalit. Společenské klima pro ochranu slabých a napadených není

³² KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. s. 96-97.

příznivé. Lidé si dosud málo uvědomují, že k tomu, abychom mohli žít ve svobodné společnosti, je zapotřebí mnohem více než naplňovat pouze vlastní štěstí.

1. 6 Důsledky šikany

Podle Koláře³³ způsobuje skryté nebo pozdě odhalené šikanování škody všem členům skupiny. Hlavní destruktivní účinky jsou čtyři.

1. Poškození psychického a fyzického zdraví obětí – poškozuje často dlouhodobě a někdy i trvale psychické a tělesné zdraví, při brutálních formách ohrožuje život oběti.
2. Fixování antisociálních postojů u agresorů – agresor si upevňuje antisociální postoje a celkovou připravenost pro trestnou činnost.
3. Ztráta iluzí o společnosti u ostatních členů skupiny – žáci, kteří se přímo neúčastní šikanování, ale jsou svědky krutého bezpráví, ztrácejí iluze o společnosti, která by každému člověku měla zajistit ochranu proti jakékoliv formě násilí.
4. Snížený efekt pedagogického působení u skupiny jako celku – skupina přemožená virem šikanování ztratí výchovnou funkci, jakou má zdravá komunita. Výukový efekt v takové nemocné skupině je minimální.

Důsledky pro oběti

Ohrožení somatického a psychického zdraví - šikana způsobuje oběti silný sociální stres. K psychickým důsledkům patří zvýšený sklon k úzkostnosti, depresivnímu ladění, akceptace obranného postoje a senzitivní vztahovačnost. Somatické projevy zahrnují poruchy spánku, svalovou tenzi, snížení imunity, větší sklon k prožívání bolesti a celkové nepohody.³⁴

³³ KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování ve školách*. 1. vyd. Praha: Portál, 1997. s. 67-68.

³⁴ BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV nakladatelství, 2003. s. 35-36.

Posttraumatická stresová porucha – Koukolník – Drtinová³⁵ definují posttraumatickou stresovou poruchu jako „stav dospělého člověka, dospívajícího nebo dítěte, kteří prožili, stali se svědky nebo byli konfrontováni s událostí nebo událostmi, jejichž součástí bylo bezprostřední nebo možné ohrožení na životě, případně těžké zranění nebo ohrožení tělesné integrity“.

Kumulovaný efekt – oběť šikany začne mít časem pocit, že s ní není něco v pořádku, že je divná a zvláštní. Začne se zabývat sama sebou a dojde k závěru, že chyba je skutečně v ní, nehodná respektu ostatních. Převládá u ní pocit, že si takové zacházení zaslouží.³⁶

Důsledky pro agresory

Podle Lovasové³⁷ se ve školním věku především jedná o zhoršení prospěchu, členství v pochybných partách, horší využívání vlastních (duševních) schopností. V dospělosti bylo vysledováno výrazně více konfliktů se zákonem, kriminalita, u děvčat krutost k vlastním dětem, prohloubení deficitu mravního a duševního vývoje, antisociální postoje.

Důsledky pro ostatní žáky

Bendl³⁸ uvádí, že působení agresorů a jejich pomahačů má negativní vliv na přihlížející skupinu. Mnozí autoři v této souvislosti hovoří o morální infekci, která zasahuje danou skupinu, ve které k šikanování dochází. Tato nákaza se nezadržitelně šíří a v konečném stádiu zachvátí i nešikanované a nešikanující spolužáky, kteří násilné chování vůči oběti začnou schvalovat, ba dokonce pobízet k trýznění obětí, takže se stávají aktivními spoluúčastníky.

³⁵ KOUKOLNÍK, F. *Život s deprivanty I. Zlo na každý den*. Praha: Galén, 2001, s. 251.

³⁶ BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV nakladatelství, 2003, s. 38-39.

³⁷ LOVÁSOVÁ, L. *Šikana*. Praha: Sdružení Linka bezpečí, 2005, s.15-16.

³⁸ BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV nakladatelství, 2003, s. 39.

2. Řešení šikany

V další části budu popisovat, jaké mohou být následky šikany, řešení a s tím spojené vyšetřování. Postupy rodičů u oběti také u agresora, a jaká je možnost nápravy nebo potrestání.

2.1 Následky šikany

Následky šikanování mohou být různé. Šikanování zasahuje celou skupinu, neboť byly narušeny vztahy v této skupině. Následky jsou ovlivněny stupněm šikanování, délkou období, po které k šikanování docházelo, odolností oběti a tím, jakou roli aktéra dítě při šikanování ve skupině má (oběť, agresor, přihlížející spolužák).

Psychologický a sociální dopad

Šikanování je těžkou poruchou vztahů ve skupině. Šikanování nepostihuje pouze oběti, ale i agresory, další členy skupiny a skupinu jako celek. Následky dlouhodobého šikanování pro všechny účastníky lze rozdělit do čtyř hlavních skupin.

Poškození fyzického a psychického zdraví

Závažnost poškození závisí na tom, jakého stupně šikanování dosáhlo, zda je krátkodobé či dlouhodobé a jaká je obranyschopnost oběti. Oběti počátečních stádií šikanování mají negativní vztah ke škole, bojí se školy, protože tam se cítí osamocení, odstrkovaní, jsou tam ponižováni a pociťují svou bezmoc. Dochází u nich ke vzniku psychické deprivace, narušení osobnostního vývoje, ke vzniku neuróz nebo psychosomatickým potížím. Následkem šikanování dochází ke zhoršení prospěchu, nepozornosti při vyučování, úniku do nemoci, záškoláctví, nízkému sebevědomí, nejistotě a strachu.

U obětí pokročilých stádií šikanování jsou následky závažnější a ovlivňují oběť celý život. Dítě pocítuje strach o vlastní život, má poruchy spánku a trpí nočními děsy. Výjimkou nejsou ani psychosomatické obtíže jako bolesti hlavy, břicha, únava, nevolnost atd. Při přechodu na jinou školu má problémy s adaptací. Následky fyzického šikanování jsou snáze odhalitelné, i když se je dítě velmi často snaží ze strachu skrývat. Stejně nebezpečné však jsou i následky verbálního šikanování, které může trvat po velmi dlouhou dobu, aniž by si toho někdo všiml.

Už to, že se šikanované dítě bojí o tom mluvit i s nejbližšími, vypovídá o tom, že okolní svět chápe jako nedůvěryhodný a nepřátelský, jako svět, kde se nevyplácí čestné a laskavé chování, svět, ve kterém není dobré se odlišovat od ostatních. Nabývá přesvědčení, že žije ve světě, ve kterém je nutné být stejný jako ostatní, a to za každou cenu.

Fixování antisociálních postojů agresorů

Největší následky šikanování zanechává bezesporu na oběti, ale ani agresor nezůstává bez negativních následků. Tím, že ve skupině nebyl nikdo, kdo by se mu postavil na odpor, se agresor učí, že jednat s lidmi z pozice síly je pro něj výhodnější, snazší a vede k dosažení vytyčeného cíle. Učí se, že může ostatním vnucovat svoji vůli, ovládat je zastrašováním, a že má právo napadat kohokoliv, kdo je slabší.

Ztráta iluzí o společnosti

„Žáci, kteří se přímo neúčastní šikanování, ale jsou svědky krutého bezpráví, ztrácejí iluze o společnosti, která by každému člověku měla zajistit ochranu proti jakékoliv formě násilí. Jsou konfrontováni

s faktem, že se s tím nedá nic dělat, že autority nejsou schopné zajistit ochranu a bezpečnost slabým.“³⁹

Tato zkušenost má vliv i na jejich pohled na násilí, ke kterému se stávají pasivními. Získali zkušenost, že normy se mohou porušovat, aniž by byl někdo potrestán.

Snížený efekt pedagogického působení u skupiny

Při svém výzkumu jsem učinil zajímavá zjištění. Například výukový a výchovný efekt ve třídě, který sám působí na žáky destruktivně, je minimální. Pedagog ztrácí důvěru i autoritu u žáků nejen jako zástupce školy, ale také jako člověk. Následky šikanování mohou být konkrétní projevy u žáků jako např. nepozornost při vyučování, zhoršení prospěchu, tendence ke zvýšené absenci ve škole, apod.

Zastávám názor, že úkolem pedagogů není pouze omezovat vliv faktorů, které jsem uvedl jako příčiny šikany, ale také zmírňovat následky šikany. O následcích šikany se často mluví pouze v souvislosti s obětí, která se sice s následky šikany vypořádává dlouhou dobu poté, co šikana odezněla, nebo v horším případě celý život, avšak bylo by mylné domnívat se, že šikanování zanechá následky pouze na oběti. Nejen oběť je šikanováním postižena, jedná se také o další aktéry šikanování, ať již o přímého agresora, iniciátora šikanování, nebo o nepřímé aktéry, kteří pouze přihlíží, popř. se šikany nepřímo účastní.

³⁹ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. s. 100.

2.2 Řešení a vyšetřování šikany

Odhalení šikany bývá někdy velmi obtížné i pro zkušeného pedagoga. Nejzávažnější negativní roli při jejím zjišťování hraje strach, a to nejen strach obětí, ale i pachatelů a dalších účastníků. Strach vytváří obvykle prostředí „solidarity“ agresorů i postižených.

Problémy při odhalování šikany

Na základě praxe jsem dospěl k názoru, že pokud pedagog, či jiný odborný pracovník usoudí z výsledků průzkumu, že by se mohlo jednat o šikanu, dochází k přímému vyšetřování šikany. Pedagog by se měl při vyšetřování držet několika zásad, které lze stručně shrnout do následujících bodů:

- chránit zdroj informací, neprozradit ho,
- prozradit co nejméně o tom, co nám už je, a zejména co nám doposud není známo, nebo to nemůžeme dokázat,
- vyslechnout poškozeného, obviněného a svědky každého zvlášť a poté jejich výpovědi konfrontovat,
- všechny výpovědi pečlivě zaznamenat.⁴⁰

Při vyšetřování šikany se může pedagog setkat s řadou problémů, které zabraňují odhalení šikany. Tyto mechanismy mohou být jak ze strany oběti, agresora, svědků, tak i ze strany pedagoga či rodičů. Pedagog by měl být na všechny tyto možnosti připraven a snažit se jim v průběhu vyšetřování zabránit. Tyto negativní mechanismy mohou být ze strany:

- oběti – objekt často odmítá vypovídat a svědčit. Důvody, které ji k tomu vedou jsou strach z pomsty, strach o život, ztráta sebeúcty a podřizování se tlaku kolektivu,

⁴⁰ ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. 1. vyd. Praha: Portál, 1995, s. 51.

- agresora – pedagog by měl být připraven na možnost, že agresoři nejen přesvědčivě a organizovaně lžou, ale často předstírají, že oni jsou tou obětí,
- svědků – většina spolužáků nechce vypovídat nebo svědčí falešně a podporují agresory v jejich lhaní,
- pedagoga – závažným problémem je, pokud pedagog chrání agresora. Může jít o premianty třídy, se kterými spolupracuje, nebo o žáka mimořádně oblíbeného, kterými jsou ve třídě tzv. baviči.

Člověk, který se stane svědkem brutálního násilí, má za prvé šok, ale také u něho dochází k vybuzení obranných mechanismů. To se stává i u pedagogů, kteří se stali svědky brutální šikany, dochází u nich k regresi, popření, bagatelizaci, obvinění oběti, k agresí, a podobně,

- rodičů – je obvyklé, že rodiče agresorů odmítají nařčení svých dětí ze šikany nebo se jich zastávají. Nedoporučuje se společné jednání s více rodiči agresorů najednou, neboť hrozí nebezpečí vzájemného podpoření sebeklamu a sjednocení proti společnému nepříteli. Na druhé straně rodiče obětí často žádají zastavení vyšetřování a pedagog by měl v tomto případě respektovat jejich obavy a nezapojovat oběť do vyšetřování bez jejich svolení.

Čím je šikana pokročilejší, tím je dokonalejší zakrývající a protiúdržavný systém. Etoped Michal Kolář tento systém nazývá „komplotem velké šestky“, podle základního počtu aktérů. Ve své konečné podobě se projevuje tím, že:

- oběť nedokáže podrobně vypovídat o tom, čemu byla vystavena,
- agresoři úporně, přesvědčivě a organizovaně lžou,
- většina ostatních spolužáků také lže nebo nechce vypovídat; objevují se falešní svědci,
- rodiče agresorů jsou přesvědčeni, že jejich děti byly nespravedlivě nařčeny, někdy se snaží dokonce vyvolat dojem, že agresorem je oběť,

- rodiče oběti mají většinou strach o osud svého dítěte a bojí se dalšího vyšetřování,
- při pokročilé šikaně brání nevědomě vyšetřování v některých případech i pedagog.⁴¹

Řešení šikanování z pohledu pedagoga a školy

Aby veškeré úsilí na úspěšné vyšetření a následné řešení šikanování nepřišlo na zmar, je dobré se hned na počátku zamyslet nad tím, co bude muset všechno pedagog podstoupit.

V první řadě se z něj stane tak trochu detektiv a psychoterapeut a bude muset postupovat podle jisté strategie a taktiky. Pro oběť bude muset být obrovskou podporou a bude jí poskytovat také ochranu. Pedagoga by neměla vyvést z rovnováhy neochota žáků případ řešit, neměl by se dát zmanipulovat a obelhat. Dále: jestliže má provádět s obětí a případnými informátory rozhovory, musí mít dostatek času, protože krátký čas mezi hodinami nemůže pro vyšetřování stačit. Bude tedy muset obětovat svůj osobní čas a energii.

Velmi důležité je také zjistit před tím, než začne samotné vyšetřování, jak závažná šikana to je. Řešení šikany v jejích počátcích, jak jsme si už vysvětlili, je méně náročné, než poslední dvě stadia. V prvních třech stupních ještě šikana nebyla přijata všemi členy a pedagog to může rozlišit od pokročilé šikany tím, že žáci jsou v rozhovorech ještě docela sdílní. Naopak v posledních dvou stupních je již násilí přijato většinou nebo dokonce všemi a děti odmítají vypovídat, označovat agresory a je zde patrné napětí.

⁴¹ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. s. 111.

Vyšetřování šikany

Důvody vedoucí k zahájení vyšetřování

Vyšetřování začíná na základě jistých signálů, které pedagog nebo někdo jiný zaregistruje. Pokusil jsem se rozlišit dva hlavní důvody, na jejichž základě je zahájeno vyšetřování.

Přímo alarmující signály je zapotřebí systematicky vyhledávat a nečekat, až se nám přijdou děti svěřit. Jde o zjišťování situace formou dotazníků, informování žáků o problému šikanování, a to nejen tím, že vyvěsíme někde ve škole na nástěnce informační letáky a články s telefony poraden, ale i rozhovory a řízené besedy s dětmi.

Nepřímo varující signály jsou bohužel málo viditelné nebo spíše málo často všimnutelné. Jsou ale též stejně důležité jako signály alarmující. Sem můžeme zařadit projevy šikanování v prostředí, kde je s žáky i učitel a tzv. skryté volání o pomoc. Pedagogové si však často nedokáží počínání žáka přiřadit k tomu jevu.

Pokud je tedy učitel s žáky v jedné třídě, neměl by přehlédnout když:

- je nějaký žák ostatními naprosto přehlížen, ignorován a odmítán,
- kolektiv mu rozkazuje a dítě poslouchá, je jimi neustále okřikováno,
- je vystavován různým vtípkům, bývají mu ničeny školní pomůcky, stávají se podezřelé nehody (např. nemůže najít náplň do propisovací tužky, když má být psaná písemka, ztratí se mu před hodinou domácí úkol a žák je potrestán),
- je ostatními ponižován při neúspěchu v hodině, při zkoušení se mu děti smějí, úmyslně špatně napovídají a oslovují ho barvitými přezdívkami,
- je zde nápadné pošťuchování a pohlavkování pouze z jedné strany, a to směrem na onoho žáka,

- žák přenechává naprosto dobrovolně svou svačinu některým spolužákům a na případnou otázku pedagoga odpoví, že on nemá hlad a jeho „kamarád“ si svou zapomněl doma.

Skrytým voláním o pomoc může být:

- nenápadné postávání žáka před třídou nebo kabinetem a vcházení do hodiny až na konci přestávky, a to v doprovodu učitele, chození všude jako poslední nebo pozdě,
- typické chování neoblíbeného žáka – outsidera. Nikdo se s ním nebaví, dítě je osamělé a zakřiklé, nezapojuje se do společných her,
- stísněné chování, viditelný strach, smutek, nešťastnost a zoufalost,
- náhlé zhoršení prospěchu, nenošení úkolů, které předtím odevzdával, nesoustředěnost a roztěkanost při vyučování,
- velká absence omluvená i neomluvená, žák se vyhýbá tělesné výchově.

Vyšetřování se však obvykle zahajuje na základě nahodilých alarmů, protože výše uvedených si pedagogové málo všimají. Mezi takové patří třeba telefonické oznámení rodičů, kteří mají podezření na týrání svého dítěte, nebo zavolá kamarád oběti či přijde osobně za učitelem nebo jinou autoritou ze školy. Osobní účast na oznámení je spíše vzácná, mnohem bezpečnější pro informátora je anonymní dopis, který do kabinetu tajně podsune.

Veškeré tyto alarmy je nutno brát vážně, i když ne všechny hned znamenají šikanování. Je proto dobré, aby byli pedagogové co nejvíce informováni o šikanování a jejích zákonitostech, znali její projevy a dokázali určit, zda jsou přítomny znaky samoučelnosti agrese a nepoměru sil.

Strategie vyšetřování

Protože některé šikany mezi dětmi bývají závažné a brutální jako šikany mezi dospělými (například ve vojenském prostředí), je zapotřebí už od první chvíle, kdy se rozhodneme šikanu vyšetřovat, postupovat tak, aby byl úspěšný efekt co nejméně narušen a hlavně, aby nebyl zmařen. Je nesmysl začít vyšetřovat šikanu od iniciátorů a agresorů. Ale právě tato cesta je velmi často volena, protože rozhořčený pedagog si to chce se zlými žáky okamžitě vyřídit. Tímto jednáním však vyřídí spíše oběť, protože od agresorů nic nezjistí, často tím zničí důkazy, které by mohly pomoci a navíc se agresori dozvědí, že je někdo „prásknul“ a připraví oběti pravé peklo, aby si příště „bonzování“ rozmyslela.

Právě proto je zapotřebí znát strategii, která zaručuje úspěšné vyšetřování a při jejím plném dodržení nehrozí nebezpečí selhání. Hlavním úkolem strategie je v každém případě chránit informátory, tedy ty, co o šikaně pedagoga informovali. Veškerý postup je zvolen tak, aby došlo k jejich neprozrazení a tím ochránění před pomstou agresorů. Podle M. Koláře jsou pro praxi důležité dva typy strategií:

Vzhledem k úrovni cílů:

- jde o strategii, která mapuje vnější obrazy – jevové stránky, symptomy,
- strategie postižení vnitřního vývoje – konstelace postojů k šikanování.⁴²

Podle rozsahu vyšetřování:

- globální strategie (vyšetřování všech žáků, speciální sociometrické šetření celé skupiny),
- lokální strategie (specifické vyšetřování vybraných žáků).⁴³

⁴² KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování ve školách*. 1. vyd. Praha: Portál, 1997. s. 48-50.

⁴³ KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování ve školách*. 1. vyd. Praha: Portál, 1997. s. 49-50.

Nejméně časově náročná a nejlépe použitelná v dnešní pedagogické odbornosti je tzv. strategie první pomoci, která v sobě vlastně zahrnuje strategii lokální a vnější. Jejím úkolem je zmapovat vnější obraz šikany. Musíme tedy získat odpovědi na otázky například: kdo a kolik je obětí, kdo je agresorem, kolik je agresorů, co se dělo obětem, kdy se to dělo a jak, jak dlouho šikanování trvá atd. Nesmírně důležité je zapisování všech odpovědí. Význam to má jak pro vyšetřování (je nutné vědět přesné informace, jak vše probíhalo, mít možnost porovnávat výpovědi), tak pro pedagoga samotného, když se setká s rodiči, kteří jsou připraveni chránit své děti – agresory za každou cenu.

Pět kroků strategie:

1. Rozhovor s informátory a oběťmi.

Pokud nám šikanu oznámil spolužák oběti nebo rodič, mluvíme nejdříve s tímto informátorem a pak následně s obětí.

2. Nalezení vhodných svědků.

V tomto kroku se dělá nejvíce chyb. Je to velmi důležitý a klíčový moment, protože je nutné správně odhadnout, kdo by mohl být svědkem a tyto svědky pak najít a přimět k pravdivé výpovědi, o kterou se může vyšetřovatel opřít.

3. Individuální, případně i konfrontační rozhovory se svědky.

Obyčejně stačí, když mluvíme se svědky jednotlivě. Někdy se mohou vyskytnout těžkosti a nesrovnatelnosti. To potom můžeme provést konfrontační rozhovor více svědků. Nikdy by ale pedagog neměl vyšetřovat agresory a svědky dohromady. Hrubou chybou je konfrontace výpovědí agresorů s výpovědí oběti. Toto si zažije oběť u soudního jednání, pokud se uskuteční, a je to pro psychiku dítěte velmi bolestivé a náročné.

4. Zajištění ochrany obětem.

Tento krok nemusí mít vždy až toto pořadí. Někdy je udělán jako první, když třeba informátor prozradí, že po škole na oběť čekají agresori venku. Zajistí se tedy oběti bezpečná cesta domů.

U počátečních stupňů šikan nejsou nutná zvláštní bezpečnostní opatření, u pokročilých je potřeba někdy uvolnit oběť ze školy na delší dobu nebo ji okamžitě přeložit na jinou školu.

5. **Rozhovor s agresory, případně konfrontace mezi nimi.**

Tento krok je vždy posledním krokem. Nemá smysl mluvit s agresory dříve, než máme shromážděné důkazy proti nim, výpovědi všech svědků, zajištěnou ochranu oběti, protože tím by se mohlo celé vyšetřování pokazit. Agresoři sami zkouší klást otázky, ujišťují se (nebo se alespoň o to snaží), co všechno se už na ně ví a samozřejmě všechna obvinění popírají, zapírají pravdu a mají zbytečně velký prostor pro své dokonale připravené lži. V rozhovoru nejde ani tak o získávání informací (vše už je zaznamenáno od svědků a obětí, pouze v něčem může být výpověď agresorů přínosná. Výpovědi agresorů jsou spíše zajímavé svou zaslepeností nebo výstředností.), nýbrž rozhovor samotný slouží k zastrašení, zastavení agresorů v jejich tyranii a chránění jich samotných před následky svých činů. Může se například podotknout, že jakmile ještě jednou udělají něco ošklivého oběti, budou okamžitě vyloučeni ze školy, nebo jim připomenout, že jakýkoliv náznak změny jejich chování k lepšímu bude brán v potaz při vyvozování důsledků výchovnou komisí.

Taktika vyšetřování

Pro volbu taktiky je důležitý věk dětí. Jinou taktiku zvolíme při vyšetřování dětí mladšího školního věku, staršího školního věku a jinou, když se jedná o téměř plnoleté jedince.

U pokročilých šikan je nutná naprostá odbornost a často se používají „tvrdé“ taktiky, protože jinak je téměř nemožné agresory usvědčit. Užívá se kriminalistického výslechu a speciálních diagnostických metod. U počátečních šikan není tvrdost taktiky potřeba. Jde spíše o zaskočení a překvapení iniciátorů a agresorů. Je proto dobré provádět výslechy spíše odděleně, protože to poskytuje dobrou možnost

zaskočit agresory něčím novým. Agresoři by neměli poznat, co všechno pedagog ví. Zároveň tím chráníme i svědky před sebou navzájem, kdyby některý nevydržel případný tlak agresorů a měl snahu informovat, co který svědek všechno řekl. Aby byli nalezeni vhodní svědci, je potřeba hledat je ve spolupráci s oběťmi a informátory. Hledání svědci mají být žáci, kteří alespoň trochu s obětí sympatizují, neodmítají ji, kamarádí s ní a odmítají chování agresorů.

Při vyšetřování svědků a agresorů se osvědčila struktura, která zahrnuje čtyři části. Není nutné dodržet všechny, záleží na obtížnosti případu. První část je tzv. Zahřívací předkolo, které slouží k navození určité atmosféry. Svědky je nutno podpořit a ubezpečit, že se nemusí bát prozrazení, falešné svědky a agresory zde šokujeme a pracujeme s citovým napětím.

Výhodou je, pokud do poslední chvíle nemají ponětí o tom, že se již šikanování prozradilo. Monolog je zařazován proto, že díky němu pedagog může zjistit něco, co by jinak od agresora či svědků nezjistil, kdyby se jich nezeptal. Během souvislého vyprávění lze rozeznat, zda dotyčný chce mluvit pravdu či nikoliv. Na monolog navazuje dialog. Zde se využívá přeroknutí, systematicky se rozvrací křivé výpovědi, využívá se metoda „přitlačení ke zdi“, kdy (jak už jsem se zmínil) může být nabídnuta polehčující okolnost, když se žák přizná. Pracuje se s napětím, které se postupně zvyšuje tvorbou otázek. Při těžkosti při vyšetřování je možné zvolit tzv. konfrontaci mezi svědky, a když ani to nestačí, mezi agresory. Pedagog musí pečlivě zkoumat, jak se agresoři při konfrontaci chovají. Sleduje verbální i neverbální projevy. Je dobré sednout si co nejbližší k žákům, protože tak je pro ně nejtěžší lhát. Pedagog tak může dobře rozlišit sebemenší zaváhání a nervozitu.

2. 3 Postupy rodičů na řešení šikany

Pokusím se nastínit možnosti řešení ze strany rodičů. Dítě, které je šikanováno velmi trpí a nachází se v zoufalé a beznadějně situaci. Najednou je zcela samo a nedokáže s tím nic udělat. O pomoc ze strany svých rodičů, svých největších ochránců si nedokáže říci z mnoha důvodů. Fakt, že je ponižováno a neumí se proti tomu bránit, v něm umocňuje velký pocit studu. Má strach, že když něco prozradí, stane se to, čím mu agresoři vyhrožují – pomstí se. Také může mít strach, že pokud své trápení rodičům řekne, rodiče poběží do školy a ono bude prozrazeno. Objevují se obavy, že nebude bráno vážně. Někdy se nesvěří právě proto, že na základě ztráty orientace, kdy nechápe, co se to děje, uvěří tomu, že je asi tak špatné a neschopné, jak agresoři tvrdí, a svůj osud si zaslouží.

Varovné signály

Rodiče by měli být ke svým dětem maximálně všímaví, protože v mnoha případech záleží právě na nich, zda si všimnou, že je jejich dítě ohroženo. Právě jejich pozornosti by neměly unikat jemné signály nebezpečí a volání o pomoc. Mezi takové znaky patří:

- dítě nemá žádné kamarády, které by ho doma navštěvovali, za kterými by chodilo si hrát, s nikým si netelefonuje, s nikým netráví svůj volný čas,
- není zváno na návštěvy k jiným dětem, na oslavy,
- je smutné, působí zaraženě, depresivně, nepodílí se o zážitky ze školy,
- v noci špatně spí, má děsivé sny, probouzí se – poruchy spánku,
- do školy se netěší, často si ráno stěžuje na bolesti hlavy, vypravuje se pomalu – jakoby chtěl odchod oddálit, ztrácí chuť k jídlu,
- znenadání se zhoršuje prospěch, objevují se neomluvené absence, dítě navštěvuje lékaře bez doprovodu rodičů,

- ze školy chodí oklikou, prosí rodiče o odvoz autem,
- ze školy se vrací hladové (agresoři si vyžádali svačinu), má potřhané oblečení, poničené pomůcky, odřeniny a nic z toho nedokáže rozumně vysvětlit, jeho případné argumenty nepůsobí věrohodně,
- častěji se dožaduje kapesného, peníze mu nestačí, ztrácí je,
- ztrácí zájem o učení, je apatické, odmítá mluvit o sobě,
- objevuje se agrese vůči mladším sourozencům, domácím zvířatům,
- přestává chodit ven, více se zdržuje doma,
- simuluje nemoci, manipuluje s teploměrem, aby mohlo zůstat doma, nebo se skutečně objeví somatické potíže – bolení břicha, hlavy, teploty,
- vyhrožuje sebevraždou, případně se o ni pokusí.

Postup rodičů agresora

Dozvědět se, že naše dítě ponižovalo a ubližovalo slabšímu, je pro každého soudného a morálně vyspělého rodiče šokující. Takové obvinění se slušných rodičů dotýká a nechtějí mu hned věřit. Je dobré ze začátku obvinění úplně nevěřit, než okamžitě dítě odsoudit. Kdyby bylo nevinné, mohlo by dojít ke ztrátě důvěry ke svým rodičům. Po zjištění, že obvinění je pravdivé, je zapotřebí projevit lítost. (Je účinné, když se matka nad dítětem rozpláče – ne však sebelítostí – a otec se rozhněvá nikoliv otcovskou uraženou pýchou).

Rodiče by dítě neměli odsoudit, ale snažit se najít příčinu, která ho vedla jeho činům. Z reakce rodičů by mělo dítě jasně pochopit, že se provinilo proti řádu, který je nad všemi lidmi. Pokud se dítě rozpláče samo nad sebou lítostí, nemělo by se mu již jeho provinění připomínat a neustále ho tím trestat. Potrestání je samozřejmě na místě a mělo by být přísnější než za jakýkoliv jiný dětský prohřešek. Trest je potřeba vysvětlit a má být proveden od milující osoby. Dítě by se mělo

v každém případě omluvit oběti a nějak ji odškodnit. Rodiče agresora by se měli omluvit rodičům oběti a slíbit, že udělají vše pro to, aby se situace již nestala.

Je zapotřebí se ale zamyslet nad tím, kde se stala chyba ve výchově, jak mohli celé věci rodiče zabránit např. svým přístupem k dítěti, světu, okolí. Zpětnou vazbu může rodině poskytnout někdo, kdo ji dobře zná a s kým by se rodiče mohli poradit.

Postup rodičů oběti

V první řadě by měli rodiče dítěti poskytnout veškerou podporu, jaké jsou schopni. Musí dítě ujistit, že mu pomůžou situaci vyřešit, že již na nic nebude samo, a že se postarají o jeho bezpečí za každou cenu. Následně by měli přesně zaznamenat, co se vlastně stalo, kolikrát to bylo, kdo byl u toho. Snahou by mělo být získat co nejucelenější popis celé události. Pokud jde o nebezpečnou šikanu, je dobré nechat dítě doma a jít do školy nejdříve bez něj. Je lepší, když bude dítě pro všechny případy v bezpečí. Rodiče si nemůžou být od začátku jisti, že škola bude ochotna jejich problém řešit.

Doporučuje se, aby šikanování šli nahlásit oba rodiče a pokud to není možné, aby to bylo v doprovodu jiné druhé osoby. Problém je potřeba nahlásit pedagogovi, který dítě učí a také řediteli školy. Rodiče mají nahlásit, co se od svého dítěte dozvěděli a zeptat se, co s tím škola hodlá dělat. Mají právo dostat odpověď na otázky, co se bude dít, jak bude probíhat vyšetřování, jak se budou zajišťovat svědci, zda škola spolupracuje s odborníkem a ten bude pozván. Dále jak chce škola zajistit bezpečí jejich dítěte v době, kdy se dítě zdržuje v jejích prostorách apod. Podle reakce školy se dá poznat, zda je kvalifikovaná a připravená problém řešit.

Obyčejně mohou nastat tři situace:

- 1) Škola by ráda spolupracovala na vyšetřování, ale bohužel nemá zkušenosti. Zde je možné doporučit odbornou literaturu a domluvit se na vyhledání odborníka. Ve spolupráci se školou je možné dítě přeradit na jinou školu či do jiné třídy, dokud onen odborník nebude zajištěn.
- 2) Méně časté je, že škola má svého odborníka, se kterým spolupracuje. Tehdy by se měli rodiče domluvit, jak se oni sami budou podílet na nápravě.
- 3) Škola nemá zájem problém řešit nebo nepůsobí odborným dojmem. V takovém případě by měli rodiče neodborné jednání odmítnout, neboť může napáchat mnoho škody. Pokud škola problém zlehčuje a odmítá situaci řešit, rodiče by se neměli vzdávat. Mají právo podat stížnost na školu nebo jejího zřizovatele z důvodu nezabezpečování základních práv dítěte, a to na úrovni České školní inspekce, ministerstva, poradny specializované na práva dětí, soudu a prezidenta.

Mimo to mohou rodiče navštívit odborníka sami, též rodiče agresorů (nebývá moc úspěšné), zajistit dítěti doprovod do a ze školy, podat trestní oznámení na agresory.

2. 4 Náprava a potrestání

Náprava

Poté, co se ukončí vyšetřování a je dostatek informací, se může přistoupit k nápravě. V první fázi nápravy se musí zastavit šikana ve třídě a musí se zamezit jejímu pokračování, zajistit ochranu obětí a nápravu chování agresorů, popř. jejich potrestání. Ve druhé fázi se přistupuje k nápravě a léčbě vztahů mezi žáky ve třídě a k vytvoření takové atmosféry, která zabrání dalšímu vzniku šikany.

V první fázi, počáteční fázi nápravy, kdy jde především o bezprostřední vyřešení situace a zamezení dalšímu vzniku šikany, se můžou podle závažnosti a s ohledem na situaci ve třídě zvolit dvě metody, které je možné vhodně kombinovat. Kolář je nazývá metodou vnějšího nátlaku a metodou usmíření.⁴⁴

Samotné vyšetřování nemá výrazný vliv na změnu situace, neboť vyšetřováním jsme sice zjistili aktuální obraz šikanování, ale k nápravě tím nedošlo. Je tedy potřeba, aby po vyšetřování následovala náprava.

Metoda vnějšího nátlaku

Cílem této metody, která je ostatně v pedagogické praxi dost obvyklá, je přinutit trestem a strachem viníky k zastavení agresivního chování a k dodržování oficiálních norem. V závislosti na povaze a četnosti šikanování lze zvolit z bohaté škály postihů, např. napomenutí agresora před třídou, požadování náhrady za poškozené věci, podmíněčné a nepodmíněčné zhoršení známky z chování, vyloučení ze školy, přeložení na jinou školu, umístění do výchovného ústavu.

⁴⁴ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. s. 76

Při použití metody vnějšího nátlaku se doporučuje dodržet následující postup. Prvním krokem k nápravě stávající situace je rozhovor mezi pedagogem a agresorem, popř. jeho rodiči. Někdy je účinné přistoupit ke komisionálnímu rozhovoru a zaangažovat do řešení další osoby, např. výchovného poradce, ředitele školy, školního psychologa. V každém případě se pro zdárnost nápravných opatření doporučuje vést rozhovor s každým agresorem a jeho rodiči zvlášť, čímž se zamezí případnému sjednocení rodičů a vzájemnému podporování pachatelů.

Při seznámení rodičů s problémem by si měl pedagog uvědomit, že jde o šokující informaci pro rodiče, kteří se většinou zdráhají uvěřit, že jde o informaci pravdivou. Proto je důležité, aby u nich vzbudil pocit pochopení a pomoci. Rodiče by neměli získat dojem, že je obviňuje nebo se snaží jejich dítěti ublížit. V žádném případě však nesmí sdělit rodičům jméno oběti a zdroje informací nebo dokonce přistoupit na vzájemnou konfrontaci mezi nimi, což by mohlo zásadním způsobem ovlivnit další průběh řešení.

Dalším krokem je oznámení závěrů a opatření výchovné komise, které by mělo být vždy zdůvodněno a zřetelně vysvětleno všem zúčastněným. Žáci by měli pochopit, že přijaté rozhodnutí bylo správné a vzdát se dosavadních norem, které šikanu ve třídě umožňovaly nebo dokonce podporovaly. Často však zbytek třídy sympatizuje s agresorem a vyjadřuje nesouhlas s navrženým opatřením, proto je nezbytné, aby učitel zvolil nejvhodnější formu oznámení, kterou dosáhne přijetí a podpory u ostatních žáků. Účelné, ačkoliv v praxi velice obtížné, se jeví získat na svou stranu agresora, který sám uzná svou chybu a připustí před třídou, že jednal nesprávně. Bez ohledu na to, jaký postih učitel zvolí, neměl by zapomenout na to, že odsuzuje šikanu jako chování, nikoliv žáka. Nabídnutím spolupráce v dalším postupu mu dává najevo, že věří v jeho nápravu.

Potrestání a usmíření

K potrestání viníků může posloužit řada běžných ale i některá mimořádná opatření. Mezi výchovná opatření zařazujeme napomenutí třídního učitele, ředitelskou důtku a důtku učitele, podmíněčné vyloučení ze studia nebo vyloučení, snížení známky (nemělo by zůstat samostatně, je dobré je spojit např. s podmíněčným vyloučením). Můžeme agresory převést do jiné třídy. U vyloučení ze studia je to složitější na základních školách. Je ale možnost využít dalších opatření jako např. umístění do diagnostického ústavu, následné nařízení ústavní výchovy, krátkodobý dobrovolný pobyt v diagnostickém ústavu nebo ve středisku pro mládež.

Metoda usmíření je zproštěna jakýchkoliv trestů a rozlišování na hodné a zlé. Cílem je napravit vztahy ve skupině, vyléčit ji od nebezpečného viru a usmířit oběť s agresorem. Dá se říci, že vychází z faktu, že velká skupina agresorů se chová ošklivě právě proto, že napodobuje chování ve své rodině. Také bere v potaz, že neustálé označování oběť – agresor prohlubuje nenávist mezi těmito dvěma póly a neustálé trestání a obviňování vztah mezi oběma narušuje. Pokud je viník jen trochu schopný nahlížet na své chování a je ochotný napravit se, může být velmi prospěšný citlivý rozhovor s pedagogem. Její použití má smysl pouze u nebrutálních šikan, v počátečních stadiích, a to v rozmezí mladšího školního věku. Stejně jako u metody nátlaku je dobré řídit se následujícími kroky:

Nejnutnější diagnostika: provedeme rozhovor s informátory a oběťmi, najdeme vhodné svědky a provedeme s nimi rozhovory (případně konfrontační). Rozhovor s obětí, kde vysvětlíme oběti, že jsou možné dva způsoby řešení, a to trest nebo usmíření. Zároveň si s ní o obou metodách popovídáme. Neustále ji povzbuzujeme. Rozhovor s agresory je poslední možností, jak zjistit, zda se tato metoda hodí. Pokud jsou ochotni a schopni situaci řešit formou dohody, je jim nabídnuta.

Společné setkání a hledání nápravy slouží k tomu, aby skupina pochopila problém a společně se rozhodla jej řešit usmířením a porozuměním. Pracuje se nejlépe s menší skupinou, která je složena z žáků, kterých se šikanování nejvíce dotýkalo. Vysvětlí se žákům, že je dobré vztahy řešit, protože se týkají všech, a že je výhodné chodit do třídy, kde je dobrá atmosféra. Agresor si může pomocí scénky zahrát na chvíli roli oběti, aby byl schopen pochopit, jak se ponižovaný žák cítil. Potom může přijít na řadu omluva a usmíření. Tímto však práce nekončí. Je potřeba společně hledat způsob, jak celou věc dále řešit. Na závěr se shrne průběh usmiřování a stanoví se doba dalšího setkání. Na kontrolním setkání se zhodnotí, jak se vztahy vyřešily a při podezření, že by oběť nemusela být v bezpečí, je možné uskutečnit individuální setkání.

3. Prevence šikany

Lze říci, že téměř v každém případě je mnohem snadnější, účinnější a levnější zlu předcházet, než je později odstraňovat nebo proti němu bojovat. To platí také o prevenci proti šikaně, která je důležitá jednak tam, kde se již vyskytla a kde je třeba zamezit jejímu dalšímu šíření, ale především také tam, kde se známky šikany ještě neobjevily, ale je však více či méně pravděpodobné, že se objevit mohou.

Prevencí proti šikaně je především její zviditelnění jako jevu, který je pro společnost nepřijatelný a proti kterému je třeba bojovat. Je nutné poukázat na to, že nelze tolerovat násilí a zlo, které je páčáno na bezbranných a nevinných, a které s sebou nese vážné následky v budoucnosti všech zúčastněných.

V první řadě je nutné zajistit dostatek informací o šikaně, díky čemuž se zamezí neznalosti a zlehčování dané problematiky. Nejen pedagogové, ale také rodiče by měli být dostatečně informováni o tom, že problém šikany existuje a je třeba proti němu bojovat. Tímto krokem jsme na dobré cestě řešit šikanu jako závažný společenský problém, ale také zahájit její prevenci. Skutečně účinná prevence by pak měla představovat celostátní program, do kterého se zapojí všechna výchovná opatření.

Mezi faktory, které vznik šikany podporují, patří vysoká tolerance k násilí a k agresivním formám chování, zdůrazňování přednosti tělesné síly, absence pevných pravidel chování mezi dětmi a zásad zvládnutí šikany na konkrétní škole, nedostatečná komunikace mezi dětmi a dospělými, atmosféra nedůvěry a kontrolování, používání tělesných trestů jako prostředků výchovy, vysoký důraz na výkon a soutěživé prostředí a v neposlední řadě zlehčování problémů šikany ve škole.

Z toho vyplývá, že odstraněním těchto rizikových faktorů a pozitivním působením na školní prostředí lze snížit možnost výskytu šikany na minimum.

Odborníci mluví o tzv. celoškolní strategii, která by měla vést k tomu, že se osnova zaměřená proti šikanování stane součástí školní kultury a všichni učitelé a žáci přijmou za vlastní principy, cíle a hodnoty, které jsou do této strategie zahrnuté. V rámci strategie je také důležité zvolit vhodné a podnětné osnovy, které dětem nabídnou možnosti rozvoje osobnosti a nebudou vést k odmítání cílů školy prostřednictvím deviantních forem chování, včetně šikanování.

Škola by měla klást větší důraz na mravní a osobnostní rozvoj žáků. Bohužel je škola stále ještě především vzdělávací instituce, která se zaměřuje více na předávání vědomostí a poznatků, než na rozvoj žáka jako osobnosti. Opomíjí výchovu „charakteru a vyšších citů, mravní rozvoj a vštěpování demokratických hodnot jako je úcta a tolerance ke druhým.“⁴⁵

V rámci primární a sekundární prevence by mohla škola pořádat diskuse se žáky o kulturních, rasových a jiných odlišnostech a předsudcích, o toleranci a pravidlech soužití mezi lidmi. Může pořádat diskuse a soutěže na téma šikanování, ve kterých děti formou básně, prózy, obrazu nebo divadelní hry mohou vyjádřit svoje názory a postoje k šikanování.

Obecná preventivní strategie:

- zaměření pozornosti na nově nastupující žáky,
- vytvoření spolupracující třídy,
- kroužky kvality,
- trénink asertivity,

⁴⁵ ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. 1. vyd. Praha: Portál, 1995, s. 80.

- relaxační techniky,
- zvyšování sebevědomí,
- další náměty: schránky proti šikanování, pomocníci z nejvyšších ročníků, dozor.

3.1 Prevence šikany

Primární prevence

V. Pokorný⁴⁶ definuje primární prevenci ve své publikaci takto: „Primární prevencí sociálně patologických jevů rozumíme koncepční, komplexní, cílený, plánovitý, flexibilní a efektivní soubor opatření, odborných činností a nabídek, zaměřený na posilování a rozvoj společensky žádoucích postojů, hodnot, zájmů, forem zdravého životního stylu, chování a jednání jednotlivců i skupin.“

Primární prevence se uplatňuje v případech, kdy k šikaně dosud nedošlo. Spočívá ve výchově harmonické osobnosti dítěte, v informovanosti dětí, rodičů a veřejnosti o šikaně, preventivních aktivitách ve školách (pěstování zdravého sebevědomí, samostatnosti) či v tom, co Říčan⁴⁷ označuje jako "výchovu k násilí" (metoda nácviku k překonání únavy a nepohodlí, výchova k nebojácnosti, otužilosti a tělesné zdatnosti). Účinnými prostředky primární prevence jsou přirozené součásti komunity jako např. celoškolní setkání, školní parlament, třídní samosprávy či spolumsprávy. Nejlepší ochranou proti šikanování je budování otevřených, kamarádských a bezpečných vztahů mezi členy školního společenství, školní komunity.⁴⁸

⁴⁶ POKORNÝ, V., TOMKO, A., TELCOVÁ, J. *Prevence sociálně patologických jevů: manuál praxe*. Vyd. 3. Brno: Ústav psychologického poradenství a diagnostiky, 2003. s. 14

⁴⁷ ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. 1. vyd. Praha: Portál, 1995, s. 89-93.

⁴⁸ BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV nakladatelství, 2003. s. 78.

Sekundární prevence

Sekundární prevence se uplatňuje v situacích, kdy k šikaně už došlo a kde musí být použita taková opatření k nápravě, aby se problémy už znovu neobjevily. Řadíme sem včasnou diagnostiku, vyšetření šikany, pedagogická opatření, výchovná práce s agresory.

Terciární prevence

V současné době v oblasti šikanování prakticky neexistuje. Do budoucna je však nutné o ní začít uvažovat a především na ní pracovat. Ve zprávě o výzkumné studii „Sociální klima v prostředí základních škol v ČR“ se o terciární prevenci píše: *„Jedná se o možnost škol využít speciální pracoviště, která by pracovala celodenně především s agresory. Nutnou podmínkou je však možnost nebezpečného iniciátora brutální a kriminální šikany ze školy vyjmout. Dlouhodobější odbornou péči však vyžadují i oběti pokročilých šikan s následky posttraumatické stresové poruchy.“*⁴⁹

Prevence ve škole

V rámci účinné prevence šikanování ve škole je důležité:

- vytvořit pedagogickou komunitu, která posiluje pozitivní, otevřené vztahy ve třídě, posiluje imunitu skupin proti onemocnění šikanováním,
- trvale monitorovat výskyt šikany prostřednictvím anonymních dotazníků, umístit ve škole schránku, kam lze posílat anonymní oznámení o probíhající šikaně. Vybudovat databázi s jednotlivými případy šikany,
- spolupracovat s odborníky z pedagogicko-psychologické poradny, střediska výchovné péče, poradenské a preventivní služby v regionu, psychoterapeutické péče a další odborné aktivity

⁴⁹ BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV nakladatelství, 2003. s. 78.

v regionu. Konzultace s Linkou důvěry, její číslo poskytnout i dětem,

- vedení školy by mělo vybudovat vlastní program proti šikaně. Ve spolupráci se školní inspekcí a policií organizovat přípravu specialistů k řešení konkrétních případů a pořádat diskuse a přednášky odborníků s žáky i učiteli.

3. 2 Spolupráce školy s dalšími institucemi

Při předcházení případům šikany a při jejich řešení je důležitá spolupráce školy nebo školského zařízení s dalšími institucemi a orgány, zejména s pediatry, odbornými lékaři, psychology, psychiatry, v oblasti soudnictví se soudci, obhájci a žalobci (např. využívání alternativních trestů), v oblasti sociální péče s oddělením péče o rodinu a děti, s oddělením sociální prevence. Při podezření, že šikanování naplnilo skutkovou podstatu přestupku nebo trestného činu, je ředitel školy nebo školského zařízení povinen oznámit tuto skutečnost Policii ČR.

„Školy a školská zařízení jsou povinny bez zbytečného odkladu oznámit orgánu sociálně právní ochrany skutečnosti, které ohrožují žáka (svěřence), nebo že žák (svěřenec) spáchal trestný čin, popř. opakovaně páchá přestupky.“⁵⁰

Spolupráce školy s institucemi, které se věnují problematice šikanování

- Komunitní aktivity** – preventivní komunitní programy nabízející skupinám rizikové mládeže smysluplné trávení volného času. Programy, které jsou organizovány občanskými skupinami v lokalitách, kde roste delikvence mládeže. Smyslem komunitních

⁵⁰ §10 zákon 359/1999 Sb., o sociálně – právní ochraně dětí.

programů je především posilování sociální kontroly dětí a mládeže a posilování sociálních vazeb v komunitě.

Komunitní programy pro rizikovou mládež – resocializační programy pro rizikovou mládež (např. REP – komplexní resocializační program pro rizikovou mládež v Liberci). Pomocí takovýchto programů mohou využívat i problémoví žáci základních a studenti středních škol.

- b) **Nevládní organizace** (občanská sdružení, nadace) – některé z nevládních organizací se zapojují do boje proti šikanování např. formou přípravy učebních a jiných materiálů o šikaně, jejich projevech, příčinách, prevenci a řešení, zhotovováním a prezentací informačních videofilmů.
- c) **„Ze zákona“ pomáhající instituce** – pojem pomáhající instituce zde používáme v širším slova smyslu, neboť do nich zahrnujeme jak MŠMT a jeho legislativní a jiné iniciativy na poli prevence a řešení šikanování ve školách, tak např. Policii ČR.

Pedagogicko-psychologická poradna – pomáhá řešit výchovné problémy žáků. Zajišťuje pro školy odborné služby, provádí odborná vyšetření žáků, poskytuje metodickou pomoc pedagogickým pracovníkům a výchovným poradcům ve školách, odbornou službu zákonným zástupcům. Pracují s rizikovými jedinci a skupinami žáků, pomáhají řešit problémy záškoláctví, šikanování, podvádění, agresivity, vandalismu, konflikty ve vztazích aj.

Kurátor pro mládež – odborný specializovaný pracovník sociálního referátů, který se zabývá:

- nezletilými dětmi do 15 let, které se dopustily činu jinak trestného nebo přestupku,
- mladistvými 15-18 let, u nichž bylo zahájeno trestní stíhání nebo kteří se dopustili přestupku,

- dětmi a mladistvými s opakovanými poruchami chování závažného rázu (šikana, agresivita, záškoláctví útěky z domova, toxikomanie, alkoholismus, prostituce).

Střediska výchovné péče pro děti a mládež – poskytují všestrannou odbornou preventivně výchovnou péči dětem s rizikem či projevy poruch chování. Negativních jevů v sociálním vývoji, jakož i dětem propuštěným z ústavní výchovy, při jejich integraci do společnosti, pokud ještě neexistují důvody k nařízení ústavní výchovy nebo uložení ochranné výchovy ve speciálních výchovných zařízeních.

Dětské krizové centrum (DKC) – zařízení se zaměřuje na diagnostiku, terapii týraných, zneužívaných a zanedbávaných dětí. Poskytuje pomoc šikanovaným dětem a jejich rodinám, nabízí odbornou pomoc orgánům péče o děti, poskytuje konzultační a školicí služby pracovníkům, kteří se zabývají danou problematikou. Zajišťuje informační služby a účastní se mezinárodní spolupráce v této oblasti.

Diagnostický ústav – poskytuje péči dětem s nařízenou ústavní výchovou nebo uloženou ochrannou výchovou, s předběžným opatřením. Dále může poskytovat péči dětem, o jejichž umístění v důsledku jejich poruch chování požádaly osoby odpovědné za výchovu. Častým důvodem umístění dítěte v ústavu je, když dítě-agresor šikanuje ve škole spolužáky. Do diagnostického ústavu se dítě posílá tehdy, když veškeré snahy o nápravu ze strany školy a spolupracujících pomáhajících institucí selhaly.

Psychiatrická léčebna – zařízení pro jedince s vážně narušenou psychikou, osoby závislé na drogách, lidé s nezvladatelnou agresí, násilnickými sklony, sociopaté, pacienti s vážnými sexuálními úchytkami aj. Děti se nejčastěji ocitají na psychiatrických odděleních kvůli výchovným problémům, poruchám v chování – agresivitě, šikaně či záškoláctví. Klienty jsou často oběti šikany

Institucí, které nabízejí pomoc školám, žákům v oblasti prevence a řešení šikanování je celá řada. Aby práce se žáky, kteří přicházejí do styku s šikanou, byla efektivnější, je třeba, aby byly příslušné kompetentní instituce propojené. A to jak do kompetencí, tak do vzájemné informovanosti. Jde o to, aby se jejich úsilí násobilo a nikoliv vzájemně oslabovalo. Práce obdobných zařízení musí být koordinována.⁵¹

⁵¹ BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV nakladatelství, 2003. s. 168-182.

II. Praktická část

4. Průzkum šikany ve škole

V poslední kapitole se budu zabývat průzkumem šikany na základní škole. Zkoumá atmosféru v třídách, závislost šikanování na pohlaví, rozdíly mezi děvčaty a chlapci, a také na koho se žáci obrátí s uvedeným problémem.

4.1 Organizace a realizace průzkumu

V průzkumu jsem se ze širokého spektra problematiky šikanování zaměřil na užší úsek na šikanu ve škole. Jako stěžejní problém mne zajímá, jakému stupni vývoje šikanování jsou někteří žáci vystaveni. Zjišťoval jsem atmosféru v třídních kolektivech, do jaké míry závisí formy šikanování na pohlaví a stáří žáků, do jaké míry učitelé uplatňují ve své práci speciálně pedagogické zásady a zda se žáci se šikanováním svěřují spíše rodičům, než učitelům.

Stanovení hypotéz

H1: Čím menší třídní kolektivy, tím méně bude možný výskyt šikany.

Předpokládáme, že v základní škole je možná pouze zárodečná a raná podoba šikany, protože třídní kolektivy jsou malé (průměr na škole je 19.9 žáků ve třídě na druhém stupni) a učitelé tak mají větší přehled o dění žáků.

H2: Agresory na školách bývají častěji chlapci než dívky.

Předpokládáme, že dívky jsou od přírody fyzicky slabší. Chlapci mohou své fyzické převahy ve větší míře zneužívat k šikanování.

H3: Žáci se s projevy šikanování budou v první řadě svěřovat rodičům, než učitelům.

Předpokládáme, že mezi rodiči a dítětem je pevný citový vztah, který dává dítěti pocit důvěry, opory a jistoty se s projevy šikanování svěřovat rodičům.

Metodologie průzkumu

Provedený průzkum je kvantitativním a je zcela anonymní. Zvolil jsem techniku dotazníku, jehož otázky jsem zaměřil na zjištění informovanosti žáků o šikaně a případný výskyt šikany ve škole, kde byl tento výzkum prováděn. Dotazník se skládá ze dvou částí. V první části jsou základní identifikační údaje, jako je věk, pohlaví. Druhá část dotazníku obsahuje 22 otázek týkajících se průzkumu o šikaně a šikanování ve školním prostředí.

Šetřený soubor

Průzkum proběhl ve školním roce 2009/2010 na ZŠ Velké Němčice okr. Břeclav. Základní škola Velké Němčice má v současné době 267 žáků ve 13 třídách. Na prvním stupni je 108 žáků a na druhém stupni je 159 žáků.

Průzkumu se zúčastnilo se celkem 112 žáků, z toho 58 dívek a 54 chlapců.

Věkové rozpětí respondentů se pohybovalo od 12-16 let. Sledovaný vzorek tvořili žáci 6-9 ročníků. Výhodou v tomto věku je pokročilejší adaptace na školní prostředí.

Tabulka žáků základní školy, druhého stupně.

	Dívky	Chlapci	Dotazník celkem	Celkový počet žáků ve třídách
6. A, B Třída	11	12	23	36
7. A, B Třída	14	15	29	39
8. A, B Třída	17	14	31	40
9. A, B Třída	16	13	29	44
Žáků celkem	58	54	112	159

Průzkum byl dobrovolný. Zúčastnilo se ho 112 žáků ze 159 žáků druhého stupně.

Konstrukce dotazníku

K zjištění problematiky stanovené průzkumem jsme si zvolili metodu dotazníku. Dotazník byl vypracován na základě studia odborné literatury, konzultací s vedoucím práce doc. Ing. Antonínem Řehořem, CSc. a na základě praktických zkušeností.

Při zadávání dotazníku byli žáci seznámeni s tím, že jde o realizaci výzkumného úkolu, jehož výsledky se bezprostředně a žádným způsobem nedotknou jednotlivců. Bylo předem žákům řečeno, že dotazník není povinný a záleží jen na žácích, jestli budou spolupracovat. Snahou bylo vytvořit atmosféru důvěry. Administrace dotazníku nevyžadovala zvláštních příprav. Žákům jsem předložil dotazník se slovním doprovodem. Zdůraznil jsem, že to není žádný školní úkol, budou vyjadřovat to, co sami cítí a co si myslí. Pokud dal některý žák najevo, že něčemu nerozumí, vysvětlili jsme mu, o čem jde. Výzkum byl prováděn anonymně. Dbal jsem toho, aby žáci nespěchali. Podotkl jsem, že nezáleží na čase, ale na tom, jak správně vystihnou

svoje postoje k dané problematice. Za spolupráci jsem žákům vyjádřil poděkování.

Jelikož se u dětí jen výjimečně stává, že by chtěly výsledky zkreslovat, považoval jsem získané údaje jako hodnověrné vyjádření. Při vyhodnocování bylo použito procentuálního výpočtu, jehož výsledky jsou uvedeny v tabulkách.

Dotazník, který jsem sestavil, musí ještě projít další etapou průzkumu, kde bude doladěn a ověřen na větším počtu respondentů a škol.

Dotazník obsahoval 22 otázek. Otázky byly rozdělené podle smyslu zkoumaného problému. Vztahovaly se k 4 oblastem:

1) atmosféra v třídních kolektivech

- na koho se žáci ve třídě těší,
- co dělají ve škole neradi,
- zda mají ve škole kamaráda,
- zda jsou v této třídě rádi,

2) závislost šikanování na pohlaví

- zda ubližují spíše chlapci nebo dívky,
- zda je ve třídě žák, který provokuje ostatní,
- zda je ve třídě vůdce z pozice síly,
- zda z něho mají ostatní žáci strach,
- jak by žáci reagovali na případnou šikanu,

3) vývojové stupně šikanování

- zjišťujeme, zda je žákům ubližováno,
- jakým způsobem je jim ubližováno,
- kde se šikanování děje,
- jak žáci reagují v případě ubližování spolužáků,

4) uplatňování speciálně pedagogických zásad u učitelů a zda se žáci obrátí se šikanou spíše na rodiče, než na učitele

- zda žáci požádají o pomoc učitele v případě šikanování,
- kdo by žákům mohl nejvíce pomoci,
- zda se obrátí se šikanou na učitele,
- zda se obrátí se šikanou na rodiče.

Charakteristika ZŠ

Na první stupeň ZŠ dochází většinou žáci z Velkých Němčic, a na druhý stupeň přichází mnoho žáků z okolních obcí.

Přicházejí v různém věku ze svých předchozích kolektivů a to už může být jedním z prvků narušení jejich osobností a vztahů. U některých z nich toto mohlo zanechat negativní pocity a stopy, možná se s posmíváním, odstrkováním nebo i agresí setkali, už na předchozí škole. Jak se tomu bránili, můžeme do jisté míry vypožorovat při jejich nástupu do základní školy. Někteří jsou ustrašení, bojí se promluvit kvůli možnému zesměšnění, jiní jsou apatičtí a jakoby smíření s osudem věčného „outsidera“. A potom ovšem jsou i takoví, ze kterých číší vzdor. Ti jsou zvyklí bránit se fyzickou silou a nedat se. A alespoň pomocí pěstí si vydobýt nějaké uznání a své místo v kolektivu. Takoví žáci mohou přicházet do základních škol.

Záleží především na nich, učitelích a ostatních dětech ve třídě, jak se do nového kolektivu začlení.

Šikana závisí na individuálním vnímání jednotlivce, který se stává obětí. Bývá to slabší žák, který se s novým kolektivem nesžil, s novými spolužáky si nerozumí, oproti bývalým spolužákům se mu mohou zdát hloupí nebo jiní.

4. 2 Analýza a shrnutí výsledků

Průběh šetření a interpretace výsledků

Bude následovat několik tabulek. Tabulky budou popisovat, na co se žáci ve třídě nejvíce těší, co dělají žáci ve škole neradi, zda mají ve třídě kamaráda a jsou rádi ve třídě, jestli žákům ubližuje někdo ze třídy, jakým způsobem je žáků ubližováno, kde je žákům ubližováno, reakce na ubližování spolužákům a jak se zachovají při ubližování. Další tabulky jsou na téma, požádají žáci o pomoc učitele, nebo kdo jim pomůže nejvíce, kdo ubližují častěji chlapci nebo dívky, jeli ve třídě žák, který provokuje, zda se žáci bojí nebo mají strach z agresora, jestli je ve třídě vůdce z pozice síly a jakým způsobem se žáci brání v případě ubližování.

Tabulka č. 1: Na koho se žáci ve třídě nejvíce těší

	Dívky	Chlapci
Na kamarády	55,17%	46,30%
Na učitele	17,24%	16,67%
Na učení	12,07%	9,26%
Na přestávky	8,62%	24,07%
Na něco jiného	6,90%	3,70%

Na ZŠ se žáci těší v první řadě na kamarády. Na učitele se těší ve stejné míře, pouze dívky upřednostňují učitele před přestávkami a učením.

Tabulka č. 2: Co dělají žáci ve škole neradi

	Dívky	Chlapci
Učím se	39,66%	48,15%
Povídám si kamarády	17,24%	11,11%
Povídám si s učitelem	8,62%	9,26%
Všechno dělám rád/a	34,48%	31,48%

Z vyhodnocení je zřejmé, že se žáci ZŠ neradi učí, většina všechno dělá ráda. Jen malé procento žáků si nerado povídá s učitelem a s kamarády.

Tabulka č. 3: Zda mají ve třídě kamaráda

	Dívky	Chlapci
Ano	86,21%	79,63%
Ne	13,79%	20,37%

Na ZŠ mají dívky asi v 86 % kamaráda, a chlapci asi v 80 %, což nasvědčuje o příznivé školní atmosféře.

Tabulka č. 4: Zda jsou rádi v této třídě

	Dívky	Chlapci
Ano	75,86%	66,67%
Ne	24,14%	33,33%

Většina dětí na škole je ve třídě rádo.

Z hodnocení odpovědí vyplývá, že na ZŠ panuje příznivá atmosféra v třídních kolektivech, žáci se těší na kamarády, většina dělá všechno ráda, cítí se ve třídách dobře a rádi si povídají s učitelem.

Tabulka č. 5: Zda žákům ubližuje někdo ze třídy

	Dívky	Chlapci
Ano	32,76%	44,44%
Ne	67,24%	55,56%

Z odpovědí žáků vyplynulo, že na ZŠ se s ubližováním setkala asi 44 % chlapců, na pouze 33 % dívek.

Zde můžeme vidět, že chlapci se setkali v daleko větší míře s ubližováním, než dívky.

Tabulka č. 6: Jakým způsobem je žákům ubližováno

	Dívky	Chlapci
Ignorování	5,26%	4,17%
Posměch	21,05%	12,50%
Pomluvy	21,05%	8,33%
Ponižování	10,53%	25,00%
Nadávký	26,32%	16,66%
Bití	10,53%	20,83%
Fackování	5,26%	4,17%
Kopání	0,00%	4,17%
Rány pěstí	0,00%	4,17%
Jinak	0,00%	0,00%

Dívkám je ubližováno verbálně z 84 % (ignorování, posměch, pomluvy, ponižování, nadávky), asi z 16 % fyzicky. Naproti tomu chlapcům je ubližováno verbálně z 67 %, a fyzicky až ze 33 %, což je vyšší číslo. Zde vidíme zásadní rozdíl mezi dívkami a chlapci. Agresivita je zastoupena ve větší míře u chlapců než u dívek

Tabulka č. 7: Kde je žákům ubližováno

	Dívky	Chlapci
Ve třídě	52,64%	45,84%
Na chodbě	5,26%	8,33%
V šatně	15,79%	8,33%
Na záchodě	5,26%	25,00%
V jídelně	0,00%	0,00%
V družině	0,00%	0,00%
Cestou do školy	0,00%	4,17%
Cestou ze školy	10,53%	8,33%
V tělocvičně	5,26%	0,00%
Na hřišti	0,00%	0,00%
Jinde	5,26%	0,00%

Většina žáků školy uvedla, že jim je nejvíce ubližováno ve třídě. Velký rozdíl mezi chlapci a děvčaty byl v ubližování na záchodě, kde děvčatům je ubližováno z 5 % a u chlapců je to 25 %, což je velký rozdíl. Další rozdíl byl v otázce ubližování v šatně, kde děvčata měla větší procento asi 16 % a chlapci asi 8 %.

Ve stejné míře se ubližuje žákům na chodbě a cestou ze školy. Ani jeden žák nenapsal, že je mu ubližování v jídelně, v družině a na hřišti. Pouze okolo 5 % děvčat uvedlo, že se setkala s ubližováním v tělocvičně a jinde (žáci neuvedli kde). Asi 4 % chlapců napsalo, že je jim ubližováno cestou ze školy.

Tabulka č. 8: Reakce žáků na ubližování spolužákům

	Dívky	Chlapci	Celkem
Díváš se	15,52%	37,04%	25,89%
Dáš mu facku	1,72%	9,26%	5,36%
Řekneš to učiteli	39,66%	25,92%	33,04%
Odejdeš	43,10%	27,78%	35,71%

Tabulka č. 9: Jak se žáci zachovají v případě ubližování jejich spolužáka

	Dívky	Chlapci	Celkem
Děláš to také	0,00%	9,26%	4,46%
Posmíváš se mu	5,17%	18,52%	11,61%
Nevšímáš si ho	20,69%	20,37%	20,53%
Pomáháš mu	17,24%	14,81%	16,07%
Oznámíš to učiteli	39,65%	25,92%	33,04%
Neuděláš nic, bojíš se	17,24%	11,11%	14,29%

V tabulkách 8 a 9 jsem zjišťoval jaká je reakce žáků na ubližování spolužáků. Žáci školy oznámí ubližování spolužáků v první řadě učiteli. Je zřejmé, že učitel v nich budí důvěru. Žáci učitelům věří, že závažnost případného problému nebudou ignorovat, ale naopak případy vyšetří a kázeňsky zvládnou.

Žáci si uvědomují, že učitel jim pomůže, ale je zarážející, že velké procento žáků se staví k dané situaci lhostejně. Buď se snaží ničeho si nevšímát, neudělají vůbec nic nebo pouze přihlížejí.

Zásadní rozdíl je ve způsobech, jakými je žákům ubližováno. Chlapcům se verbálně ubližuje (ignorování, posměch, pomluvy, ponižování, nadávky) z 67 %, fyzicky až z 33 %. Děvčata verbálně z 84 %, fyzicky z 16 %.

Zásadní rozdíl mezi děvčaty a chlapci je v reakcích a postojích žáků na ubližování. Velké procento žáků se staví k dané situaci lhostejně. Buď se snaží ničeho si nevšímát, neudělají vůbec nic, pouze přihlížejí, případně by se na zárodcích šikanování podíleli. Okolo 17 % dívek by spolužákovi pomohlo, asi 15 % chlapců. Třetina žáků školy by oznámila ubližování spolužákům učiteli.

Tabulka č. 10: Zda žáci vyprávějí o škole rodičům

	Dívky	Chlapci
Každý den	22,41%	18,52%
Jen někdy	60,35%	51,85%
Nikdy	17,24%	29,63%

Většina žáků napsala, že o škole vyprávějí rodičům jen někdy. Každý den vypráví na děvčata asi 22 %, a chlapců 19 %. O škole doma nevypráví asi 17 % děvčat, až 30 % chlapců.

Tabulka č. 11: Zda žáci požádají o pomoc učitele

	Dívky	Chlapci
Ano	81,03%	77,78%
Ne	18,97%	22,22%

Žáci školy si myslí, že je dobrý nápad požádat učitele o pomoc.

Tabulka č. 12: O kom si žáci myslí, že by jim mohl pomoci nejvíce

	Dívky	Chlapci
Rodič	32,76%	33,34%
Učitel	55,17%	40,74%
Kamarád	10,35%	20,37%
Někdo jiný	1,72%	5,55%

Většina žáků školy si myslí, že by jim nejvíce mohli pomoci učitelé. U děvčat je to více než polovina. Velká skupina žáků si myslí, že by jim mohli pomoci rodiče, pak kamarádi. Asi 6 % chlapců je přesvědčena, že by jim mohl pomoci někdo jiný (žáci neuvodili, kdo by to mohl být) oproti děvčatům, asi 2 % žáků.

Z vyhodnocení otázek jsme si ověřili, že žáci by se v případě ubližování obrátili v první řadě na učitele, až poté na rodiče. Žáci mají k učitelům větší důvěru než k rodičům. Z toho vyplývá, že učitelé ve své práci uplatňují speciálně pedagogické zásady, individuálně se žákům věnují.

Tabulka č. 14: Zda ubližují častěji chlapci nebo dívky

	Dívky	Chlapci
Ubližují dívky	42,10%	12,50%
Ubližují chlapci	57,90%	87,50%

V této otázce, jsme se snažili hlouběji zjistit, zda ubližují častěji chlapci nebo dívky.

Na škole je zřejmé, že více ubližují chlapci než dívky. Chlapci v odpovědi uvedli, že častěji jim ubližují chlapci z 88 %, a dívky 12 %, u dívek byla odpověď, že dívkám více ubližují chlapci asi 58 % a dívky 42 %.

Tabulka č. 15: Zda je ve třídě žák, který provokuje, posmívá se slabším

	Dívky	Chlapci
Ano	31,04%	44,44%
Ne	68,96%	55,56%

Z vyhodnocení této otázky jsme zjistili, že je výrazný rozdíl mezi děvčaty a chlapci. 44 % chlapců uvedlo, že je ve třídě žák, který provokuje, posmívá se slabším a dělá jim naschvály. Dívky uvedly pouze 31 %.

Tabulka č. 16: Zda se ostatní žáci bojí případného agresora

	Dívky	Chlapci
Ano	41,38%	33,34%
Ne	58,62%	66,67%

Tabulka č. 17: Zda má žák strach z případného agresora

	Dívky	Chlapci
Ano	36,21%	25,93%
Ne	63,79%	74,07%

V tabulkách 16 a 17 jsme zjišťovali, zda se žák samotný nebo ostatní žáci bojí případného agresora. Z otázek vyplývá, že se větší polovina žáků případného agresora nebojí, necítí se jim ohrožování.

Tabulka č. 18: Zda se ve třídě vyskytuje vůdce z pozice síly

	Dívky	Chlapci
Ano	12,07%	37,04%
Ne	87,93%	62,96%

Třídní vůdce z pozice síly se projevuje ve velké míře u odpovědí u chlapců, a to z 37 %. U dívek je to jen 12 %.

Tabulka č. 19: Jakým způsobem se žáci brání v případě ubližování

	Dívky	Chlapci
Zbil bych ho	0,00%	20,38%
Facka	5,17%	5,56%
Postavím se mu	1,72%	9,26%
Oznámím to učiteli	51,72%	38,87%
Oznámím to rodičům	31,04%	9,26%
Utekl bych	3,45%	1,85%
Dal bych mu pěstí	0,00%	9,26%
Nevím	6,90%	5,56%

Z odpovědí žáků, jak by reagovali na zastrašování a ubližování na vlastní osobu, vyplynulo, že by celou záležitost většina žáků oznámila učiteli, čímž se opět potvrdilo, že učitelé uplatňují ve své práci individuální přístup k žákům. Zarážející je, že velké procento chlapců by se bránilo z pozice síly, a to agresí. Pouze 9 % chlapců by záležitost oznámilo rodičům, naproti tomu děvčat by bylo 31 %. Okolo 9 % chlapců by se případnému agresorovi postavilo a tím dalo najevo nesouhlas v případě ubližování, u děvčat jsou to pouze 2 %. Malá skupina žáků na škole, děvčat asi 3 %, a chlapců asi 2 %, by danou situaci řešila útekem. Nevím, odpověděla děvčata 7 % a chlapci 6 %. Velké procento chlapců 35 % by se bránilo fyzicky (zbil bych ho, facka, dal bych mu pěstí), u děvčat je to pouze 5 %.

Zde uvádíme odpovědi žáků na otázku, jak by měl být potrestán někdo, kdo ubližuje jinému:

- ✓ jít do pasťáku,
- ✓ nevím,
- ✓ zbít ho,
- ✓ vyloučit ze školy,
- ✓ důtka ředitele školy,

- ✓ jít do kriminálu,
- ✓ dát mu facku,
- ✓ měl by trpět stejným způsobem,
- ✓ pozvat rodiče do školy,
- ✓ 2, 3 z chování,
- ✓ jít do dětského domova,
- ✓ potrestat ho,
- ✓ pohovor u ředitele školy,
- ✓ zaplatit škodu,
- ✓ oznámit na policii,
- ✓ zůstat po škole,
- ✓ předvolat před výchovnou komisí,
- ✓ klečat u umyvadla,
- ✓ vězení na 20 roků.

Na tuto otázku jsme dali žákům možnost, aby se vyjádřili, jak by mohl být potrestán někdo, kdo ubližuje jinému. Z odpovědí vyplynulo, že všichni žáci odsuzují agresi, za agresivní chování by měl následovat trest. Každý žák má jiný pohled a názor na způsob potrestání agresora.

Z tohoto průzkumu nám vyšlo, že na škole je zřejmé, že více ubližují chlapci, než dívky.

Z vyhodnocení otázek, zda je ve třídě žák, který provokuje a posmívá se slabším, jsme zjistili, rozdíl mezi děvčaty a chlapci. Tuto skutečnost uvedlo 44 % chlapců, děvčat pouze 31 %.

Na otázky, zda se žáci bojí a zda má strach samotný žák z případného agresora vyplývá, že se větší polovina žáků agresora nebojí a necítí se jim ohrožováni.

Třídní vůdce z pozice síly se projevuje ve velké míře jen u chlapců a to ze 37 %.

Z odpovědí žáků, jak by reagovali na zastrašování a ubližování na vlastní osobu vyplynulo, že by celou záležitost většina žáků oznámila učitelům a tím se opět potvrdilo, že učitelé uplatňují ve své práci individuální přístup k žákům. Velké procento žáků by se bránilo z pozice síly, a to agresí.

Z odpovědi žáků na otázku, jak by měl být potrestán někdo, kdo ubližuje jinému vyplynulo, že všichni žáci odsuzují agresí, za agresivní chování by měl následovat trest. Každý žák má jiný pohled a názor na způsob potrestání agresora.

4.3 Závěr průzkumného šetření

Vyhodnocení Hypotéz

H 1 : Čím menší třídní kolektivy, tím méně bude možný výskyt šikany

Předpokládáme, že v základní škole je možná pouze zárodečná a raná podoba šikanování, protože třídní kolektivy jsou malé (pouze 19,9 žáků ve třídě) a učitelé tak mají větší přehled o dění žáků.

V každé třídě se objevili žáci, kteří jsou terčem posměšků, pomluv, nadávek a ignorace. Na škole odpovědi svědčí o lhostejnosti některých spolužáků, popřípadě jejich ochotě se na zárodcích šikany podílet. Tato situace je již zárodečnou podobou šikanování, tedy počátečním stádiem vývoje šikany „ostrakizmem“. Poněkud alarmující jsou výsledky odpovědí u chlapců.

Na škole panuje příznivá atmosféra v třídních kolektivech. Žáci se těší na kamarády, cítí se ve třídě dobře. Poměrně otevřeně píšou o tom, co se jim stalo a kdo jim ubližoval. Vůči násilí vyjadřují své výhrady.

Zároveň jsem si ověřil, že bez individuálního přístupu učitele k žákovi by byly výsledky určitě jiné. Individuální práci učitele při menším počtu žáků je dán prostor, což umožňuje snadnější a rychlejší podchycení počínající šikany.

Hypotéza se potvrdila, je verifikovaná.

H 2 Agresory na školách bývají častěji chlapci než dívky

Předpokládáme, že dívky jsou od přírody fyzicky slabší. Chlapci mohou své fyzické převahy ve větší míře zneužívat k šikanování.

Výsledky odpovědí jednoznačně poukazují na větší výskyt agresorů mezi chlapci než mezi děvčaty. Více než polovina dívek má zásadně negativní postoje k násilí a ubližování slabším. Děvčata by se nepodílela na šikanování z důvodu pobavení se. Ubližování by oznámila učiteli, byla by ochotna pomoci, popřípadě zaujala lhostejný postoj k dané situaci.

Tento rozdíl je možno si vysvětlovat tak, že příchodem puberty se mění situace v kolektivech, kdy dochází k oddálení chlapecké a dívčí skupiny. Typicky ženské pubertální proměny mohou způsobit to, že dívky se stávají citlivější a zranitelnější.

Naopak s produkcí hormonu testosteronu u chlapců se spojuje agresivnější chování a sexuální pud, třebaže přesný mechanismus zatím znám není. Faktem je, že dívky jsou od přírody fyzicky slabší. Chlapci mohou své fyzické převahy ve větší míře zneužívat k šikanování.

Hypotéza se potvrdila, je verifikována.

H 3 Žáci se s projevy šikanování budou v první řadě svěřovat rodičům, než učitelům

Předpokládáme, že mezi rodiči a dítětem je pevný citový vztah, který dává dítěti pocit důvěry, opory a jistoty se s projevy šikanování svěřovat rodičům.

Zjištěné výsledky neodpovídají obecnému předpokladu, že se žáci s projevy šikanování budou v první řadě svěřovat rodičům, než učitelům. Z pozorování vyplývá, že největší počet je těch žáků, kteří se v případě, že jsou svědky ubližování nebo potřebují pomoc, svěří učiteli.

Zcela však odpovídají předpokladu, že pedagogové ve své práci uplatňují speciálně pedagogické zásady. Především záleží na učiteli, v neposlední řadě na stupni organizovanosti a možnostech využívání volného času.

Hypotéza se nepotvrdila, není verifikována.

Závěr průzkumného šetření

V realizovaném průzkumu jsme měli vytyčené cíle. Zkoumali jsme atmosféru v třídních kolektivech, vývojové stupně šikanování, závislost šikanování na pohlaví, uplatňování speciálně pedagogických zásad u učitelů a zda se žáci s projevy šikanování svěřují v první řadě rodičům, než učitelům.

Při zkoumání atmosféry v třídních kolektivech jsme dospěli k poznatkům, že na škole panuje ve třídách příznivé školní klima. Žáci se těší na kamarády, většina všechno dělá ráda, cítí se ve třídě dobře a rádi si povídají s učitelem.

Dále jsem zkoumal vývojové stupně šikanování. Zjišťoval jsem, zda je žákům ubližováno a jakým způsobem. Jaké jsou reakce žáků na ubližování spolužáků. Zjistil jsem, že na škole v každé třídě se objevili žáci, kteří jsou terčem posměšků, pomluv, nadávek a ignorace. Tato situace je již zárodečnou podobou šikanování, tedy počátečním stadiem vývoje šikany „ostrakizmem“. Někteří žáci se staví lhostejně k danému problému, popřípadě jejich ochotě se na zárodcích šikany podílet. Poněkud alarmující jsou výsledky chlapců, kde je ze 33 % ubližováno fyzicky, což je vysoké číslo. Dále jsme dospěli k závěrům, že bez individuálního přístupu k žákovi by byly výsledky jiné. Individuální práci učitele je dán prostor, což umožňuje snadnější a rychlejší podchycení šikany.

Při zkoumání závislosti šikanování na pohlaví jsem zjistil, že na škole je jednoznačně větší výskyt agresorů mezi chlapci než mezi děvčaty. Děvčata by ubližování spolužáků oznámila učiteli, byla ochotna pomoci, popřípadě zaujala lhostejný postoj k dané situaci.

Ve všech postojích k problému šikanování byli u děvčat a chlapců významné rozdíly. Až 44 % chlapců se posmívá, ubližuje slabším a dělá

jim naschvály, u děvčat je to 31 %. Vysoké procento chlapců 35 % by se ubližování bránilo z pozice síly, a to agresí. U děvčat pouze 5 %. Chlapcům je až z 33 % ubližováno fyzicky, a děvčatům z 16 %.

Jedním z dalších faktorů, které jsem zkoumal, bylo uplatňování speciálně pedagogických zásad u učitelů a zda se žáci s projevy šikanování svěřují v první řadě rodičům než učitelům. Vycházel jsem z faktu, že rodina představuje základní výchovnou jednotku, která ovlivňuje život dítěte daleko významněji, než tak mohou činit pedagogičtí pracovníci. Z porovnání výsledků vyplývá, že ve škole je největší počet těch žáků, kteří se v případě, že jsou svědky ubližování nebo potřebují pomoc, svěří učiteli. Výsledky zcela odpovídají předpokladu, že pedagogové ve své práci uplatňují speciálně pedagogické zásady. Žáci učitelům důvěřují. Zřejmě ve třídách panuje otevřená atmosféra, která dává žákům pocit jistoty.

Závěr

Šikana je dnes tak rozšířeným jevem ve školách, že ji mnozí učitelé považují za naprosto normální jev. Proto základní předpokladem řešení šikany ve školách je změna pohledu na tento projev sociálně patologického chování a jeho závažnost.

Žáci, kteří jsou svědky krutého bezpráví, ztrácejí iluze o společnosti, která by každému člověku měla zajistit ochranu proti násilí. Mravní i zákonné normy jsou porušovány, aniž by to pro agresora znamenalo nějakou komplikaci. Obdobně potom přistupují k násilí. Nedělají nic, jsou pasivní, nebo to později i sami zkusí.

Šikanu na školách lze značně omezit. Je na nás, na odborné, pedagogické i rodičovské veřejnosti, aby se škola stala místem, kde je naplňováno právo dětí žít v bezpečí a svobodě.

Tématem této diplomové práce je existence šikany ve škole. Vzhledem k tomu, že šikanování je nemocí, která postihuje velké množství škol a možnost si v praxi ověřit výskytu šikany v třídních kolektivech, považoval jsem toto téma za velmi zajímavé. Vycházel jsem ze zkušeností lidí, kteří se již šikanou zabývají. Teoretická část odhaluje problematiku šikany a šikanování v dostupné odborné literatuře. Charakterizuje tento jev, popisuje jeho příčiny, upozorňuje na důsledky šikanování. Zabývá se diagnostikou, strategií vyšetřování, prevencí a řešením šikanování dětí a mládeže ve školách.

Velkou část práce jsem věnoval problematice šikanování na základní škole. Cílem praktické části diplomové práce bylo zjistit atmosféru v třídních kolektivech, vývojové stupně šikanování, závislost šikanování na pohlaví, uplatňování speciálně pedagogických zásad u učitelů a zda se žáci s projevy šikanování svěřují v první řadě rodičům nebo učitelům.

Z průzkumu mě vyšlo, že na základní škole panuje ve třídách příznivé školní klima. Zjistil jsem, že na škole v každé třídě se objevili žáci, kteří jsou terčem posměšků, pomluv, nadávek a ignorace. Tato situace je již počátečním stádiem vývoje šikany „ostrakizmem“. Při zkoumání závislosti na pohlaví jsem si ověřil, že na škole je jednoznačně větší výskyt agresorů mezi chlapci než mezi děvčaty.

Z dalších sledovaných činitelů mě nevyšlo, že žáci se s projevy šikanování svěřují v první řadě rodičům, než učitelům. Výsledky průzkumu zcela však odpovídají předpokladu, že pedagogové ve své práci uplatňují speciálně pedagogické zásady.

Předpokladem dosažení úspěchu v boji se školní šikanou je důsledné uplatňování komplexního přístupu. Komplexní přístup školy ovlivňuje ve své podstatě přístup žáka ke školní práci a jeho vztah ke vzdělání. Proto je velmi nutné, aby škola i pedagogové měli dobrý přehled o postojích žáků k problematice šikanování.

Důraz musí být zejména kladen na prevenci násilí mezi vrstevníky. Jde o vybudování ucelené ochrany dětí před týráním spolužáků. Prevence znamená nejen předcházení šikanování, ale i jeho řešení. Pomůžeme-li dítěti, aby se vyrovnalo samo se sebou, získá potřebný pocit jistoty a přestane zaujímat obranné postoje, to je únik nebo agrese. Dítě musíme nasměrovat k tomu, aby dokázalo vidět svůj život objektivně, umělo se vyrovnat s případnými rozporuplnými pocity a zažívalo úspěch i neúspěch v prostředí konkurence a vstoupilo do života s určitou sebedůvěrou.

Jen šťastné dítě, které žije v pohodě a rádo chodí do školy, se může dobře učit.

Resumé

Tato diplomová práce na téma „Šikana na druhém stupni základních škol“ se zabývá jednou z forem školního násilí – šikanováním, tedy existencí šikany ve škole.

Diplomovou práci jsem rozdělil na teoretickou a praktickou část, které se dělí do čtyř kapitol.

Teoretická část má tři kapitoly:

První kapitola „šikana“ jsem uvedl přesnou terminologii šikany a to, aby nedocházelo k záměně pojmů a jejich významu, ale také pro snazší orientaci v dané problematice. V dalších podkapitolách jsem popsal šikanu ve škole, trojrozměrný pohled, příčiny, protagonisté a důsledky šikany.

Druhá kapitola „řešení šikany“ je rozdělena na pět podkapitol. Ve kterých uvádím o následcích, řešení, vyšetřování, postupy a náprava.

Ve třetí kapitole „Prevence šikany“ je objasněna prevence primární, sekundární prevence, terciární prevence, prevence ve škole a spolupráce s dalšími institucemi.

Ve čtvrté kapitole „průzkum šikany ve škole“ je praktická část prezentuje průzkum šikany mezi školními dětmi na základní škole. Průzkum zkoumal u žáků atmosféru v třídních kolektivech, závislost šikanování na pohlaví, vývojové stupně šikanování, uplatňování speciálně pedagogických zásad u učitelů, a zda se žáci obrátí se šikanou spíše na rodiče, než na učitele.

Všechny kapitoly diplomové práce poukazují na nebezpečí tohoto závažného problému, který se musí řešit.

Anotace

V diplomové práci na téma „Šikana na druhém stupni základních škol“, jsem se snažil zviditelnit tento celospolečenský problém, neboť se týká každého z nás.

Diplomovou práci jsem rozdělil na teoretickou a praktickou část, které se dělí do čtyř kapitol. V teoretické části jsem popisoval různé druhy prevencí, agresory a oběti šikanování a hlavně předcházení a řešení šikany ve školách. Praktická část prezentuje průzkum šikany mezi školními dětmi na základní škole.

Klíčová slova

Šikana, násilí, agrese, šikana ve škole, obět šikany, agresor šikany, následky šikany, řešení šikany, náprava, prevence.

Annotation

The thesis on "Bullying in secondary schools", I tried to give this societal problem, since it concerns all of us.

Thesis I was divided into theoretical and practical part, which is divided into four chapters. In the theoretical part, I described the different types of prevention, aggressors and victims of bullying and especially the prevention and resolution of bullying in schools. The practical part presents a survey of bullying among school children in primary school.

Keywords

Bullying, violence, aggression, bullying at school, bullied, bullying aggressor, the consequences of bullying, bullying solutions, remedies, prevention.

Seznam literatury

- 1) Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí.
- 2) ANTIER, E. Agresivita dětí. 1. vyd. Praha: Portál, 2004, 104 s. ISBN: 80-7178-808-2.
- 3) BENDL, S. Jak předcházet nekázni. 1. vyd. Praha: ISV, 2004, 208 s. ISBN: 80-86642-14-3.
- 4) BENDL, S. Prevence a řešení šikany ve škole. 1. vyd. Praha: ISV, 2003, 197 s. ISBN: 80-86642-08-9.
- 5) CANGELOSI, J. S. Strategie řízení třídy. 2. vyd. Praha: Portál, 1996, 289 s. ISBN: 80-7178-083-9.
- 6) ČERNOCH, F. Šikaně stop. 1. vyd. Praha: Ministerstvo obrany ČR – AVIS. 1997, 94 s. ISBN: 80-86049-14-0.
- 7) DUNOVSKÝ, J., DYTRYCH, Z., MATĚJČEK, Z. Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě. 1. vyd. Praha: Grada, 1995, 245 s. ISBN: 80-7169-192-5.
- 8) ELLIOTOVÁ, M. Jak ochránit své dítě. 1. vyd. Praha: Portál, 1995, 173 s. ISBN: 80-7178-034-0.
- 9) ERB, H. Násilí ve škole a jak mu čelit. 1. vyd. Praha: Amulet, 2000, 126 s. ISBN: 80-86299-22-8.
- 10) FONTANA, D. Psychologie ve školní praxi. 1. vyd. Praha: Portál, 1997, 383 s. ISBN: 80-7178-063-4.
- 11) GAJDOŠOVÁ, E., HERÉNYIOVÁ, G. Rozvíjení emoční inteligence žáků. 1. vyd. Praha: Portál, 2006, 324 s. ISBN: 80-7367-115-8.
- 12) GÁL, F. Násilí. 1. vyd. Praha: Egem, 1994, 143 s. ISBN: 80-85395-41-X.
- 13) GOLDMANOVÁ, J. Jak si nenechat ublížit. 1. vyd. Praha: Portál, 1996, 142 s. ISBN: 80-7178-090-1.
- 14) GREEN, G., H., GOTTER, C. Přestaňte být manipulováni. Praha: Pragma, 2000, 166 s. ISBN: 80-7205-694-8.
- 15) KARNSOVÁ, M. Jak budovat dobrý vztah mezi učitelem a žákem. 1. vyd. Praha: Portál, 151 s. 1995. ISBN: 80-7178-032-4.

- 16) KLIMEŠ, L. Slovník cizích slov. 5. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1994, 855 s. ISBN: 80-04-26059-4.
- 17) KOLÁŘ, M. Bolest šikanování. 2. vyd. Praha: Portál, 2005, 255 s. ISBN: 80-7367-014-3.
- 18) KOLÁŘ, M. Bolest šikanování. 1. vyd. Praha: Portál, 2001, 255 s. ISBN: 80-7178-513-X.
- 19) KOLÁŘ, M. Skrytý svět šikanování ve školách. 1. vyd. Praha: Portál, 1997, 127 s. ISBN: 80-7178-123-1.
- 20) KOUKOLNÍK, F. Život s deprivanty I. Zlo na každý den. Praha: Galén, 2001, 390 s. ISBN: 80-7262-088-6.
- 21) LABÁTH, V. A KOLEKTIV. Riziková mládež. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001, 157 s. ISBN: 80-85850-66-4.
- 22) LOVASOVÁ, L. Šikana. Praha: Sdružení Linka bezpečí, 2005, 27 s. ISBN: 80-239-5637-X.
- 23) MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. Mládež a delikvence. Praha: Portál, 1998, 335 s. ISBN: 80-7178-226-2.
- 24) NOVÁK, T., CAPONNI, V. Sám proti agresí. 1. vyd. Praha: Grada, 1996, 123 s. ISBN: 80-7169-253-0.
- 25) POKORNÝ, V., TOMKO, A., TELCOVÁ, J. Prevence sociálně patologických jevů: manuál praxe. Vyd. 3. Brno: Ústav psychologického poradenství a diagnostiky, 2003, 186 s. ISBN: 80-86568-04-0.
- 26) POTRMANNOVÁ, R. Hry pro posílení psychické odolnosti. Vyd. 1. Praha: Portál, 1999, 103 s. ISBN: 80-7178-331-5.
- 27) PORTMANNNOVÁ, R. Jak zacházet s agresivitou 1. vyd. Praha: Portál, 1996, 102 s. ISBN: 80-7178-094-4.
- 28) PÖTHE, P. Dítě v ohrožení. 2. vyd. Praha: G plus G, 1999, 186 s. ISBN: 80-86103-21-8.
- 29) PREKOPOVÁ, J. Malý tyran. 1. vyd. Praha: Portál, 1993, 156 s. ISBN: 80-85282-56-9.
- 30) PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. Pedagogický slovník. 2. rozš. a přeprac. vyd. Praha: Portál, 1998, 328 s. ISBN: 80-7178-252-1.
- 31) ŘÍČAN, P. Agresivita a šikana mezi dětmi. 1. vyd. Praha: Portál, 1995, 95 s. ISBN: 80-7178-049-9.

- 32) WARD, P. a kol. Jak se připravit na práci s mládeží. 1. vyd. Praha: Portál, 1997, 143 s. ISBN: 80-7178-044-8.
- 33) Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a šikanování mezi žáky a školských zařízení č. j. 28-275/2000–22.
- 34) Pokyn náměstka ministra školství, mládeže a tělovýchovy České republiky pro základní a střední školství k působení škol a školských zařízení proti projevům rasizmu, netolerance a xenofobie č. j. 20734/1995–21.

Přílohy

Příloha č. 1.

Dotazník pro žáky základních škol, pro zachycení alarmujících signálů šikanování.

Příloha č. 1.**DOTAZNÍK**

(pro zachycení alarmujících signálů šikanování)

1. Zakroužkuj, zda jsi:

a) DÍVKA

b) CHLAPEC

2. Napiš, kolik je ti let: -----

3. Ve které jsi třídě: -----

4. Na koho nebo na co se ve třídě těšíš?:

a) na kamarády

b) na učitele

c) na učení

d) na přestávky

e) na něco jiného - napiš co:-----

5. Co děláš ve škole nerad/a)?:

a) učím se

b) povídám si s kamarády

c) povídám si s učitelem (učitelkou)

d) všechno dělám rád

6. Máš ve třídě kamaráda?:

ANO

NE

7. Jsi rád/a v této třídě?:

ANO

NE

8. Ublížíval ti někdo ze třídy?: ANO NE

- když odpovíš **NE**, nemusíš odpovídat na otázku č. 9,10,11

9. Jak ti ubližují?:

a) ignorování	f) bití
b) posměch	g) fackování
c) pomluvy	h) kopání
d) ponižování	ch) rány pěstí
e) nadávky	i) jinak, napiš jak

10. Ten, kdo ti ubližuje je chlapec nebo dívka? Kolik je těch, kteří ti ubližují?:

DÍVKA

CHLAPEC

11. Kde se to děje?

- a) ve třídě
- b) na chodbě
- c) v šatně
- d) na záchodě
- e) v jídelně
- f) v družině
- g) cestou do školy
- h) cestou ze školy
- ch) v tělocvičně
- i) na hřišti
- j) pokud jinde, napiš kde: -----

12. Kluci na záchodě o přestávce strkají do slabšího spolužáka a začínají ho bít.

Co uděláš?:

- a) díváš se
- b) taky mu dáš facku, protože tě štve
- c) jdeš to říci učiteli
- d) odejdeš, jakoby se nic nedělo, ať si to vyřídí sami

13. Žáci vaší třídy jednomu spolužákovi pořád ubližují, berou mu věci, dělají mu naschvály. Jak se zachováš?:

- a) děláš to také, je to sranda
- b) neděláš mu nic, ale naoko se mu posmíváš, aby ostatní neřekli
- c) snažíš si ničeho nevšímat a jemu dáš pokoj
- d) postavíš se za něj, pomáháš mu
- e) oznámíš to učiteli, učitelce
- f) neuděláš vůbec nic, protože se bojíš

14. Vyprávíš doma o škole rodičům?:

- a) každý den
- b) jen někdy
- c) nikdy

15. Myslíš, že je dobrý nápad požádat o pomoc učitele?:

ANO

NE

16. Kdo si myslíš, že by ti mohl pomoci nejvíce?:

- a) rodič b) učitel
c) kamarád d) někdo jiný, napiš kdo:-----

17. Je ve vaší třídě žák, který provokuje, posmívá se slabším, dělá jim naschvály?:

ANO NE

18. Mají ostatní z tohoto žáka strach?:

ANO NE

19. Máš z něho strach ty?:

ANO NE

20. Co bys udělal/a, kdyby tento žák (nebo jiný žák) začal ubližovat tobě, dělal ti naschvály a zastrašoval tě?:

21. Je ve vaší třídě žák, který je silný, a proto ho všichni posloucháte a je vaším vůdcem?:

ANO NE

22. Jak si myslíš, že by měl být potrestán někdo, kdo ubližuje jinému?:

